

Helena Wiórkiewicz

Pamiętki lwowskiej rodziny Drexlerów w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie : dar Jadwigi Kern-Bałaty

Niepodległość i Pamięć 20/3-4 (43-44), 305-367

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Helena Wiórkiewicz

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Pamiętki lwowskiej rodziny Drexlerów w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie Dar Jadwigi Kern-Bałaty

Począwszy od 1993 r., kiedy to Muzeum Niepodległości w Warszawie podjęło działania obejmujące prace zbierackie, dokumentacyjne, wystawiennicze i popularyzatorskie, mające na celu upamiętnianie i upowszechnianie dziejów obszarów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, do zbiorów trafiły liczne, różne materiały świadczące o historii Kresów Wschodnich i ludzi je zamieszkujących. Pochodzą one z darów osób prywatnych z kraju i z zagranicy. Znaczącą część zgromadzonych materiałów stanowią pamiętki kilkunastu rodzin lwowskich. Mają prywatny charakter, ale pozwalają odtworzyć uczestnictwo ich członków w wydarzeniach historycznych, w życiu publicznym i pracy zawodowej, ukazują historię poprzez życie zwykłych ludzi, ale też już zapisanych w polskiej historii, nauce i kulturze.

Pamiętki lwowskiej rodziny Drexlerów trafiły do zbiorów Muzeum Niepodległości w latach 1994–1996 oraz w 2012 r. Złożyły je dwie panie: Wanda Bystram i Jadwiga Kern-Bałata, prawnuczka i praprawnuczka Ignacego Drexlera, seniora rodu. Łącznie zespół liczy ponad 400 pozycji. Grupa materiałów przekazanych w latach 1994–1996, obejmująca ponad 300 pozycji, została zaprezentowana na II Muzealnych Spotkaniach z Kresami zorganizowanych przez Muzeum Niepodległości w Warszawie w dniach 23–24 maja 2011 r.; ich opracowanie zostało przygotowane do druku w tomie pt. *Dziedzictwo i pamięć Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej*, będącym pokłosiem konferencji¹.

¹ H. Wiórkiewicz, *Pamiętki lwowskiej rodziny Drexlerów w zbiorach Muzeum*

Niniejsze opracowanie prezentuje pamiątki przekazane do zbiorów Muzeum Niepodległości przez panią Jadwigę Kern-Bałatę w dniu 16 stycznia 2012 r. Ta grupa liczy ponad 100 pozycji, a wśród nich znajdują się 34 fotografie i kilkadziesiąt różnych papierów. Fotografie pochodzą z lat od około 80. XIX wieku do około 80. XX wieku. Dominują zdjęcia portretowe poszczególnych członków rodziny Drexlerów oraz Paślawskich; część z nich wykonana jest przez znakomitych fotografów lwowskich: Edwarda Trzemeskiego, Leona Błachowskiego, Teodozego Bahrynowicza, warszawskich – Bronisława Mariona, Aleksandra Karolego i Maurycyego Puscha, Witolda Pikiela, Władysława Złakowskiego, również przez Jana Bułhaka z Wilna, zaś inne – przez nieokreślonych autorów oraz amatorów. Fotografie (niektóre) naklejone są na tekturki zdobione winietami, pochodzące z warsztatów litograficznych. Większość portretów stanowią zdjęcia o formacie wizytowym (ok. 6 x 9 cm) i gabinetowym (ok. 9 x 12 cm), spora ich część jest w kolorze sepia. Natomiast w papierach znajdują się dokumenty osobiste, fragment korespondencji i drobnych papierów rachunkowych (familijnych rozliczeń finansowych), wycinki prasowe z notatkami zawierającymi relacje pogrzebowe i wspomnienia o zmarłych; gros archiwaliów łączy się z Zofią Drexler-Paślawską i jej córką Krystyną.

Prezentowane materiały dotyczą następujących osób z rodziny Drexlerów: Ignacego Drexlera (1811–1889), seniora rodu i jego żony Henryki ze Strumińskich (1817–1889); ich syna – Ignacego Drexlera (1847–1905) i jego żony Eugenii ze Smutnych (1857–1930); reprezentujących trzecie pokolenie Drexlerów – Kazimierza (1881–1933), Aleksandra (1885–1949), Luni Amalii (1882–1933), Ignacego Tadeusza (1878–1930), jego żony Zofii z Paślawskich (1887–1979) i córki Krystyny (1917–1992), zamężnej Progulskiej. Natomiast z rodziny Paślawskich odnotowani są: Karol Paślawski (1855–1923) i jego żona Maria z Litauerów (Littauerów) (1858–1937), ich dzieci: syn Stefan Wiktor (1885–1956) i jego żona Aleksandra z Judyckich (ok. 1902–1944), córka Zofia, wyżej wymieniona, zamężna za Ignacym Drexlerem; dzieci Stefana i Aleksandry Paślawskich: syn Stefan Karol (1926–1944) i córka Grażyna Magdalena (ur. 1930).

Niepodległości w Warszawie, [w:] Dziedzictwo i pamięć Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej. Materiały II Muzealnych Spotkań z Kresami zorganizowanych przez Muzeum Niepodległości w Warszawie w dniach 23–24 maja 2011 (tom przygotowywany do druku).

W niniejszym opracowaniu – podobnie jak uprzednio – ze względów praktycznych, przyjąłm zasadę prezentacji obiektów w powiązaniu z konkretnymi osobami, których dotyczą, z podaniem zwięzłych not biograficznych, w kolejności (mniej więcej) chronologicznej, rozpoczynając od seniora rodu, Ignacego Drexlera, będącego lwowianinem w pierwszym pokoleniu.

Ignacy Drexler urodził się w 1811 r. w Dobromielcu na Morawach. Po ukończeniu szkoły przemysłowej w roku 1837 przybył do Lwowa prawdopodobnie poszukując pracy, podobnie jak wielu innych ówczesnych rzemieślników i różnych osadników cesarskiej Austrii. W tym samym roku otworzył w Rynku mały sklepik branży pościelowej, który z czasem przemienił na magazyn okazały, funkcjonujący w tej samej kamienicy przy placu Kapitulnym 2 pod nazwą „Drexler Ignacy i Synowie” przez ponad sto lat, do września 1939 r.

Zaangażowany w pracę zawodowo-handlową Ignacy Drexler prowadził aktywną i gorliwą działalność filantropijną, przyczynił się do rozwoju szeregu towarzystw dobroczynnych, m. in. przy współpracy z ks. Sewerynem Morawskim (1819–1900) i ks. Zygmuntem Odelgiewiczem (1820–1894) w roku 1856 założył Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Rękodzielniczej „Skała” we Lwowie. Dwa lata później wspólnie z Kalikstem Orłowskim (1818–1881), właścicielem ziemskim, katolickim działaczem społecznym i filantropem, zawiązał we Lwowie pierwszą Konferencję Towarzystwa św. Wincentego à Paulo („Matki Boskiej”), pełnił funkcję prezesa zawiązanej następnie drugiej Konferencji („Św. Anny”). W tym samym roku wraz z hr. Honoratą Borzęcką (1775–1858), znaną w Galicji filantropką oraz z Kalikstem Orłowskim był współzałożycielem Zakładu Wychowawczego im. św. Antoniego z Padwy (dla ubogich chłopców). Także wraz z Kalikstem Orłowskim założył Towarzystwo św. Józefa z Arymatei (24 maja 1859), mające na celu bezpłatne grzebanie ubogich zmarłych. Był członkiem Stowarzyszenia Czynnej Miłości Bliźniego. Od 1857 r., przez prawie 20 lat, był asesorem Komisji zarządzającej Instytutem Ubogich Chrześcijan we Lwowie (Instytut powstał za czasów cesarza Józefa II w 1787 r.), któremu podlegał „Dom Ubogich” miasta Lwowa. Przez kilka lat pozostawał czynny w Towarzystwie Miłosierdzia pod godłem „Opatrzności”, którego Wydziałowi przewodniczył ks. Zygmunt Gorazdowski (1845–1920). W jego działalności dobroczynnej zawierały się też

działania patriotyczne, wyrażone m.in. datkami na rzecz Lwowskiej Komisji Towarzystwa Opieki nad Weteranami z 1831 r. Wspierając budowę nowych kościołów, również sam z własnych funduszy, na własnym placu, wybudował kaplicę w Brzuchowicach pod Lwowem. Za działalność filantropijną, szerzenie wiary katolickiej w 1863 r. papież Pius IX mianował go kawalerem Orderu Rycerskiego św. Sylwestra.

Ignacy Drexler z zaangażowaniem oddawał się działalności społecznej, obywatelskiej. Wybrany do stuosobowej Rady miasta Lwowa w 1880 r., pracował głównie w sekcji do spraw duchowych i dobroczynnych. W latach 1881–1889 był członkiem Towarzystwa i Zarządu Galicyjskiej Kasy Oszczędności, a w 1882–1887 zastępcą członka Rady Nadzorczej Banku Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim. 17 lipca 1887 r. Lwów urządził Drexlerowi – bardzo uroczyście obchodzony – jubileusz 50-lecia zawodowej pracy.

Ignacy Drexler, kupiec i obywatel miasta Lwowa, kawaler papieskiego orderu św. Sylwestra, filantrop, działacz społeczny, senior świetnej patrycjuszowskiej rodziny lwowskiej zmarł 29 maja 1889 r. we Lwowie. Został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim².

Żoną Ignacego Drexlera była Henryka ze Strumińskich (1817–1889), lwowianka, czynna w Towarzystwie Pań Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Zmarła 4 października 1889 r. we Lwowie. Pochowana na cmentarzu Łyczakowskim³.

W prezentowanych w niniejszym opracowaniu – a pochodzących z daru p. Jadwigi Kern-Bałaty – pamiątkach lwowskiej rodziny Drexlerów senior rodu i jego żona Henryka uwiecznieni są na fotograficznych portretach pojedynczych. Zostali oni sfotografowani w atelier Leona Błachowskiego, zawodowego fotografa lwowskiego, prawdopodobnie w latach 70. lub na początku lat 80. XIX wieku. Wykonane w tym samym atelier ich eleganckie portrety różnią się tylko szczegó-

² O Ignacym Drexlerze zob. m.in.: *Pięćdziesięcioletni jubileusz zawodowej pracy Ignacego Drexlera*, „Czasopismo «Krajowego Towarzystwa Kupców i Przemysłowców»” 1887, nr 2, s. 18–19; S. Respondek, *Życie i twórczość Luni Amalii Drexler na tle dziejów swego rodu*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. S.S. Nicieji, Opole 1989 (mps), s. 5–7, Uniwersytet Opolski, Archiwum: Akta osobowe studentów, sygn. 37/732/91; H. Wiórkiewicz, op. cit. (tu bibliografia dotycząca Ignacego Drexlera i firmy „Drexler I. i Synowie”).

³ H. Wiórkiewicz, op. cit.

łami kompozycji postaci we wnętrzu i różnym sposobem pozowania. Ignacy Drexler – w starszym wieku, powyżej kolan, siedzący w fotelu (na krześle?), w ubraniu wizytowym, do marynarki przypięty order św. Sylwestra; po lewej stronie kotara. Odbitka jest naklejona całą powierzchnią na nieco większy od niej firmowy kartonik, na licu opatrzonego napisem złożonym: „L. Błachowski we LWOWIE”. Na odwrocie winieta z wiedeńskiej pracowni litograficznej Bondy’ego, z nazwiskiem właściciela i adresem zakładu fotograficznego (Il. 1)⁴.

1. Ignacy Drexler (1811–1889), ok. 1885–1887.

Fot. Leon Błachowski, Lwów, awers i rewers; nr inw. F-15561

Henryka ze Strumińskich Drexlerowa – portret kobiety w starszym wieku, w ujęciu do kolan, siedząca w fotelu (na krześle?), w czepku (czapeczce?) obszytym koronką, zawiązanym pod brodą, ubrana w suknię (?) z narzuconą pelerynką obszytą koronką, z białym kołnierzykiem; po prawej stronie kotara. Pozostałe właściwości fotografii – sygnowanie, winieta litograficzna, tożsame z portretem Ignacego Drexlera (Il. 2)⁵.

⁴ Nr inw. F-15561: Ignacy Drexler; 19,5 x 13,2 cm, kartonik 21,8 x 13,5 cm.

⁵ Nr inw. F-15562: Portret Henryki ze Strumińskich Drexlerowej; 19,5 x 13,1 cm,

2. Henryka ze Strumińskich Drexlerowa (1817–1889), ok. 1885–1887.
Fot. Leon Błachowski, Lwów; nr inw. F-15562

Charakter dokumentacyjny mają zachowane tu wycinki prasowe z lwowskich gazet (6, wszystkie naklejone całą powierzchnią na kartkę papieru A4) z relacjami pogrzebowymi i wspomnieniami o zmarłym Ignacym Drexlerze. Ułożone chronologicznie zaczynają się od słów: 1. „+ Ignacy Drexler, kupiec, zasłużony obywatel i długoletni członek Rady m. Lwowa, zmarł dziś po dłuższej chorobie (...)”, NN, maj 1889; 2. „+ Ignacy Drexler, kupiec i obywatel miasta Lwowa, kawaler papieskiego orderu, św. Sylwestra (...)”, „Dziennik Polski” 30 V 1889; 3. „+Ignacy Drexler, kupiec, obywatel miasta Lwowa i długoletni radny, zmarł wczoraj w naszym mieście po długiej chorobie (...)”, NN, maj 1889; 4. „Zmarli we Lwowie: Ignacy Drexler, kupiec i obywatel miasta Lwowa (...)”, „Gazeta Narodowa” 1 VI 1889, nr 126, s. 2; 5. „Pogrzeb śp. Ign. Drexlera. Piękny pogrzeb miał wczoraj śp. Ignacy Drexler opiekun i dobroczyńca ubogich (...)”, NN, czerwiec 1889; 6.

kartonik 21,7 x 13,7 cm. W zbiorach Muzeum Niepodległości jest też dublet tego zdjęcia: nr inw. F-9776. Drexlerowa sfotografowana jest w tym samym ubraniu na rodzinnym zdjęciu zbiorowym, także wykonanym w atelier Leona Błachowskiego we Lwowie około 1885–1887 r., nr inw. F-9770.

„Podziękowanie. Za dowody współczucia dla nas, a uznania dla ojca naszego, śp. Ignacego Drexlera, wyrażamy wszystkim uczestnikom pogrzebu z głębi serca żalem przepelnionego, szczerze, „Bóg zapłać! (...)”, „Gazeta Narodowa” 5 VI 1889, nr 129, s. 3.

Podobne wycinki prasowe dotyczą Ignacego Drexlera juniora, który po śmierci ojca objął prowadzenie znanej już nie tylko we Lwowie – w tej branży – ale też w Galicji firmy pod nazwą „Drexler I. i Synowie” przy placu Kapitulnym 2. Ignacy Drexler junior urodził się 6 czerwca 1847 r. we Lwowie. Gimnazjum ukończył w Tarnopolu. Interesowało go malarstwo, rzeźba i chciał studiować w Akademii Sztuk Pięknych, ale na wyraźne życzenie ojca plany artystyczne musiał zmienić i w 1869 r. podjąć pracę w jego handlu, który zresztą prowadził bardzo pomyślnie do końca swego życia. O rozwoju i prestiżu firmy za czasów Ignacego juniora świadczy m.in. udział w Powszechnej Wystawie Krajowej 1894 r. we Lwowie; jako wystawca – za materace, kołdry, poduszki, prześcieradła – firma otrzymała medal. Dowodem zaś wzrostu zamożności rodziny było zakupienie przez Drexlera jednego z budynków wystawowych – pawilonu polsko-amerykańskiego, wystawionego przez biorących w lwowskiej wystawie udział Polaków zamieszkałych w Stanach Zjednoczonych; dom ten został usytuowany w letniskowych Brzuchowicach pod Lwowem, w rodzinie zyskał nazwę willa „Ameryka”.

Podobnie jak ojciec, Ignacy junior z pełnym poświęceniem pracował dla miasta, angażując się przede wszystkim w sferze dobroczynności oraz w pracę obywatelską. Był m.in. czynny w Towarzystwie św. Wincentego à Paulo, Towarzystwie św. Józefa z Arymatei, Komisji Instytutu Ubogich Chrześcijan, Galicyjskiego Zakładu Ciemnych, Komitetu Miejskiego Zakładu Sierot im. Franciszka Józefa, Kuratorii sprawującej zarząd Fundacji Schroniska dla Starców im. Roberta Domsa. Wybrany do Rady miasta Lwowa, pracował głównie w sekcjach finansowej i dobroczynności. Był członkiem Wydziału Galicyjskiej Kasy Oszczędności. Zainteresowania życiem kulturalnym Lwowa realizował m.in. w rozmaitych pracach na rzecz Towarzystwa Śpiewackiego „Lutnia” (zawiązane 15 listopada 1880) oraz w komisji dla spraw artystycznych w „Komitecie budowy teatru” we Lwowie (wybrany w 1899 r.), co zostało uwiecznione w Akcie Pamiętkowym spisany przy otwarciu Teatru Miejskiego 4 października 1900 r.

Ignacy Drexler junior zmarł 22 maja 1905 r. we Lwowie. Został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim⁶.

Zachowane wycinki prasowe (5, wszystkie naklejone całą powierzchnią na kartkę papieru A4) z niezidentyfikowanych tytułów czasopism lwowskich, to notatki pośmiertne, relacje pogrzebowe, wspomnienia o kupcu i zasłużonym obywatelu miasta Lwowa. W kolejności chronologicznej, rozpoczynają się od słów: 1. „Śp. Ignacy Drexler, długoletni członek rady miejskiej, członek wydziału gal. Kasy Oszczędności, przełożony Stowarzyszenia św. Wincentego à Paulo, zmarł w dniu dzisiejszym w wieku lat 58 (...)”, NN, maj 1905; 2. „Pogrzeb śp. Ignacego Drexlera, który odbył się wczoraj o godz. 5-tej po południu był wymownym wyrazem ogólnego poważania jakim się cieszył zmarły wśród najszerzych warstw naszego społeczeństwa (...)”, NN, maj 1905; 3. „Pogrzeb ś.p. Ignacego Drexlera, kupca i długoletniego radnego miejskiego, odbył się wczoraj o g. 5 po południu z domu żałoby przy placu Kapitulnym na cmentarz Łyczakowski (...)”, NN, maj 1905; 4. „Pogrzeb śp. Ignacego Drexlera odbył się wczoraj po południu przy współudziale bardzo licznej publiczności, delegatów rozmaitych instytucyj, towarzystw itd. (...)”, NN, maj 1905; 5. „Słowami gorącego wspomnienia, poświęconemi pamięci radnego miasta, śp. Ignacego Drexlera, rozpoczął wiceprezydent Michalski posiedzenie (w dzień po pogrzebie,...). Przemówienia prezydenta wysłuchała rada stojąc”, NN, maj 1905.

Żoną Ignacego Drexlera juniora była Eugenia Amalia z domu Smutny (1857–1930), lwowianka, przez wiele lat czynna w Stowarzyszeniu Pań Miłosierdzia, przewodniczyła Sekcji Opieki nad Młodzieżą. Zmarła 22 stycznia 1930 r. we Lwowie, została pochowana na cmentarzu Łyczakowskim⁷. W zachowanym wycinku prasowym z niezidentyfikowanego tytułu gazety lwowskiej zapewne ze stycznia 1930 r. z notatką pośmiertną pt. „Podzwonne” napisano m.in.: „Postać ś.p. Eugenii Drexlerowej uosabiała tradycje starego, patriotycznego, przodującego kulturą życia, myśli i czynu mieszczaństwa lwowskiego, tego

⁶ O Ignacym Drexlerze juniorze zob. m.in.: *Sprawozdanie z czynności Męskiego Towarzystwa św. Wincentego à Paulo we Lwowie za rok 1905*, Lwów 1906, s. 10, 13, 16, 37, 40–41; S. Respondek, op. cit., s. 5, 7–13; H. Wiórkiewicz, op. cit.

⁷ S. Respondek, op. cit., s. 8–13; H. Wiórkiewicz, op. cit.

mieszczanstwa – dzięki któremu Lwów był – jest – i będzie «Semper fidelis»⁸, zaś o rodzinie podano:

Nie było potrzeby ni instytucji, która nie musiałaby złotymi zgłoskami zapisać nazwiska Drexlerów, choć wszystko co czyniono czy dawano, dawano i czyniono z najsubtelniejszą dyskrecją i zupełnym uchycieniem swojej osoby. Nie dziw, że w atmosferze tej urosła artystka pierwszej miary [Luna Amalia], dostojni pracownicy miasta i kraju, i wzorowe żony i matki.

W pamiętkach dotyczących osób z trzeciego pokolenia Drexlerów odnotowani są: Kazimierz, Luna Amalia, Aleksander, Ignacy Tadeusz Marian, dzieci Ignacego i Eugenii ze Smutnych.

Kazimierz Drexler urodził się 3 lutego 1881 r. we Lwowie. Uczył się w Zakładzie Naukowo-Wychowawczym OO. Jezuitów w Chyrowie w latach 1892–1894, ale nie miał matury. Po śmierci ojca, przede wszystkim wolą matki, ale również za zgodą pozostałych spadkobierców, został właścicielem firmy – z zachowaną jej dotychczasową nazwą „Drexler I. i Synowie”. Objęty po ojcu sklep od roku 1911 (czasowo) prowadził ze swym szwagrem, Antonim Gabrielem Sołtysem (1875–1950)⁸, mężem Marii Drexlerówny (1887–1976). Za jego czasów firma Drexlerów obchodziła 75-lecie istnienia oraz wzięła udział w Trzecim Jarmarku Wyrobów Krajowych we Lwowie (24 czerwca – 17 września 1911), zorganizowanym zabiegami Towarzystwa Lwowskiej Pomocy Przemysłowej. Prawdopodobnie to z jego inicjatywy otworzona została filia firmy Drexlerów „Drexler I. i Synowie” w Nowym Sączu, Rynek 25. Wiadomo też, że Kazimierz Drexler udzielał się społecznie, przykładowo: był członkiem-założycielem Towarzystwa Szkoły Handlowej we Lwowie, powołanego 14 stycznia 1908 r., „dla krzewienia oświaty i polskiej kultury handlowej”; członkiem Towarzystwa św. Wincentego à Paulo oraz Towarzystwa Miłosierdzia pod godłem „Opatrzności”.

⁸ *Wspomnienia: Antoni Zbigniew Sołtys-Kulinicz. Wspomnienia zostały spisane w latach 1995–1999 obejmują okres od 1919 do ok. 1960 roku*, [oprac. w latach 2002–2004 A. i A. Sołtys Kulinicz], Sopot 2004; A. Sołtys-Kulinicz, *Nasze rodziny*, Sopot 2010 (opracowanie nie publikowane, w formie elektronicznej zyczliwie mi udostępnione przez Autora, za co składam serdeczne podziękowania); H. Wiórkiewicz, op. cit.

Był człowiekiem niezwykle przedsiębiorczym, prowadził pomyślnie interesy, bardzo się „dorobił”. Niestety, wskutek złych pociągnięć finansowych i lekkomyślności, w czasie wielkiego kryzysu lat 30. XX wieku zbankrutował, co przyplacił życiem. Zmarł tragicznie 6 grudnia 1933 r. we Lwowie. Został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim. Pozostawił żonę Jadwigę z Müller-Popławskich (1890–1975) i troje dzieci: Jadwigę (1916–1998), zameżną za Janem Białkowskim (1913–1977), Witolda (1919–1991), lekarza, ożenionego z Krystyną Fijałkowską (1923–1997), Ignacego (1922–2011), lekarza, ożenionego z Marią Wojtowiecką (ur. 1926).

Magazyn „Drexler I. i Synowie”, wedle informacji p. Witolda Drexlera, wnuka Kazimierza, został wykupiony przez subiekta i pod tą samą nazwą funkcjonował do 1939 r.; pracowała w nim Jadwiga z Müller-Popławskich Drexlerowa, żona Kazimierza⁹.

Z osobą Kazimierza Drexlera związane są dwie pozycje. Jedna – to napisany na jednym arkuszu o wymiarach 34,2 x 21 cm prawie czterostronicowy dokument rękopiśmienny, zawiera trzy teksty świadczące o regulacji spraw majątkowych – finansowych w rodzinie Drexlerów w latach 1907–1916. Rozpoczynające się od słów: „W Imię Boże Droga Mamcio i moje Rodzeństwo!”, datowane: „Lwów dnia 5 stycznia 1907”, oświadczenie Kazimierza Drexlera w ustępie pierwszym wykazuje jego szczegółowe zobowiązania w zakresie opłat czynszu „za lokal sklepowy dotychczasowy wraz z magazynami i pracownią w rocznej wysokości 6.000 K”, względem rodziny wypłaty określonych kwot matce Eugenii ze Smutnych Drexlerowej oraz rodzeństwu: Amalii, Aleksandrowi, Marii, Irenie; w ustępie drugim zawarte jest ograniczenie prawa wolnego dysponowania Kazimierza, tj. przenoszenia własności handlu na obce osoby lub na kogoś trzeciego tj. na przyszłą żonę lub dzieci – do czasu przyjętych na siebie obowiązków wskazanych w ustępie pierwszym. Oświadczenie podpisali: Kazimierz Drexler, E. Drexlerowa, Ignacy w imieniu małoletnich, który też potwierdza otrzymanie swojej części w kwocie 8.000 K. W nowym, zaktualizowanym oświadczeniu, z datą: „Lwów 30.

⁹ H. Wiórkiewicz, op. cit. (tu też bibliografia dotycząca Kazimierza Drexlera); (t): *Samobójstwo znanego kupca lwowsk.[iego]*, „Kurier Lwowski” 8 grudnia 1933, nr 342 ABC, s. 8; *Tragiczne fatum nad rodziną kupiecką. Trzej synowie skończyli samobójstwem*, „Nowiny Codzienne” 8 grudnia 1933, nr 356, s. 3.

V 1909”, rozpoczynającym się od słów: „Ze względu, że interes mi odstąpiony przez Mamcię rozwinął się i idzie dobrze (...)”, Kazimierz Drexler zobowiązuje się przez najbliższe 5 lat, tj. do końca 1914 r. regulować sprawy czynszu za lokal sklepowy, pracownię i magazyny firmy, podwyższa przeznaczoną dla Matki rentę roczną 2 400 K na 6 000 K, zarazem zrzeka się ustanowionej dla niego w testamencie Ojca zwyczajki w częściach realności (on otrzymał 9/52 a reszta rodzeństwa tylko po 6/52) na rzecz rodzeństwa do równego podziału. Podpisani: Kazimierz Drexler, E. Drexlerowa, Ignacy Drexler, dr E. Kamiński¹⁰, w obecności którego złożono podpisy. Trzecie oświadczenie – prawdopodobnie Eugenii Drexlerowej, albo może Ignacego Drexlera – rozpoczyna się od słów: „18 I 1916 roku stanęła umowa między Kaziem a Tońciem [Antonim Gabrielem Sołtysiem], w obecności p. Abrysowskiego, Jadzi¹¹ i mojej (...)”, dotyczy rozliczeń finansowych pomiędzy Kazimierzem Drexlerem a Antonim Gabrielem Sołtysiem, który od 1 stycznia 1911 r. czasowo był współwłaścicielem firmy „Drexler I. i Synowie”. Wszystkie trzy oświadczenia, jak również złożone pod nimi podpisy, to rękopisy nieznannej, ale tej samej ręki; można przypuszczać, że są to bruliony, a może odpisy oficjalnych dokumentów (?) lub umów rodzinnych; dwa pierwsze napisane są czarnym atramentem, ostatni – fioletowym.

Zachowana ulotka reklamowa wydana w 1911 r. na jubileusz 75-lecia założenia firmy Ignacy Drexler i Synowie we Lwowie ilustrowana jest wizerunkami założyciela i kolejnych właścicieli: Ignacego seniora (portret pośrodku), Ignacego juniora, Adolfa i Kazimierza Drexlerów oraz Antoniego Gabriela Sołtysa, wspomnianego już tu wcześniej kupca lwowskiego, widokiem witryny magazynu przy placu Kapitulnym 2 i wizerunkami medali otrzymanych przez firmę na lwowskich wystawach (II.3)¹².

¹⁰ Edmund Kamiński (1864–1933), adwokat we Lwowie. S.S. Niciejka, *Ogród snu i pamięci. Dzieje Cmentarza Łyczakowskiego we Lwowie i ludzi tam spoczywających w latach 1786–2010*, Opole 2011; „Kurier Lwowski” 1933: 26 VI nr 176A, s. 2; *Nekrolog*, 1 VII nr 181A, s. 2; *Z żałobnej karty*.

¹¹ Abrysowski i Jadzia, osoby dotychczas niezidentyfikowane.

¹² Nr inw. U.5011; druk, papier, 31,6 x 23,8 cm. Warto tu odnotować, że na stronie internetowej Antykwariatu Antyczek w Stróży, ul. Ogródowa 3, 14 XI 2012 r.

Firma J. Drexler i Synowie
Lwów, plac Kapitulny 1. 2.

ma zaszczyt niniejszem zawiadomić P. T. Publiczność, że w roku 1911-ym obchodzi
siedmdziesięćopięćdziesięćletni jubileusz założenia
sweego magazynu towarów białalnych, płócien, dywanów, oraz pracowni pościeli i bielizny.

Równocześnie oznajmia, że z dniem 1-go stycznia 1911 roku wstąpił do tejże firmy
zswagier dzisiejszego właściciela *Antoni Soltys* (były wspólnik firmy *K. Mięszkowski* i *A. Soltys*) jako współwłaściciel.

Dziękując Szanownej P. T. Publiczności za dotychczasową ufność i względy, któ-
remi się firma nasza od trzech ćwierci wieku chlubi, polecamy nadal nasz magazyn, a stara-
niem naszem będzie — jak dotychczas P. T. Klientele pod każdym względem zadowolić.

Z poważaniem
Kazimierz Drexler i Antoni Soltys
właściciele firmy.

Drukarnia Udziałowa Lwów, Kopernika 20.

3. Druk reklamowy na jubileusz 75-lecia firmy „Drexler Ignacy i Synowie”, z wizerunkami kolejnych właścicieli: Ignacego seniora (portret pośrodku), Ignacego juniora, Adolfa i Kazimierza Drexlerów oraz Antoniego Soltysa (ożenionego z Marią Drexlerówną), także z widokiem witryny magazynu przy placu Kapitulnym 2 we Lwowie oraz wizerunkami medali otrzymanych przez firmę na lwowskich wystawach, Lwów 1911; nr inw. U.5011

Osoba najbardziej sławna z trzeciego pokolenia Drexlerów to Luna Amalia (właśc. Amalia Maria Stefania) (19 listopada 1882 Lwów – 5 listopada 1933 tamże), córka Ignacego i Eugenii ze Smutnych, rzeźbiarka i malarka. Studiowała we Lwowie, Krakowie, i za granicą, m.in. w Monachium, gdzie zetknęła się w 1913 r. z Rudolfem Steinerem (1861–1925); należąc do grona jego uczniów związała się z ruchem antropozoficznym. Lata 1913–1918 (z krótkimi przerwami) spędziła w Dornach koło Bazylei (Szwajcaria), pracując jako rzeźbiarka, wraz ze stu kilkudziesięciu artystami różnych narodowości, przy budowie Goetheanum. W 1918 r. wróciła do rodzinnego Lwowa; mieszkała z matką przy ulicy Pułaskiego 14 (obecnie ulica Parkowa). Poza pracą artystyczną brała czynny udział w działalności społecznej jako członek Rady miasta Lwowa (działała w komisjach szkolnych i artystycznych) i na terenie Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, w którym prowadziła referat kultury i piękna. Była założycielką Związku Artystek Polskich we Lwowie. Pozostawiła po sobie przeszło 200 rzeźb i kilkadziesiąt obrazów¹³.

Z postacią Luni Drexler łączą się dwie fotografie, dwie pocztówki, trzy druki dokumentujące twórczość i wystawiennictwo jej dzieł, wycinki prasowe (7). Wykonane w końcu lat 30. XX wieku, przez nieokreślonego fotografa amatora, dwa niewielkie zdjęcia ukazują pomnik nagrobny Marii Konopnickiej (1842–1910) na cmentarzu Łycz-

oferowana była oryginalna i stara reklama: Tablica z kieszonką na ulotki lub kalendarz firmy „I. DREXLER & SYNOWIE (WŁAŚCICIEL FIRMY KAZIMIERZ DREXLER) [...] ROK ZAŁ. 1837 [...] LWÓW, plac Kapitulny L. 2 – Telefon Nr 13–17 Drukarnia Akademicka Lwów”, wym. 45 x 29,5 cm. <http://www.antycek.pl>.

¹³ I. Trybowski, *Drexler Luna Amalia*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. II, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 99–100; A. Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012; J. Biriulow, *Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku*, Warszawa 2007; tenże, *Secesja we Lwowie*, z ros. przeł. J. Derwojed, Warszawa 1996; *Luna Drexlerówna. Rzeźba. Malarstwo*, katalog oprac. W. Pęczkowska-Hadyś, Kraków 1978; S.S. Niciejka, op. cit.; S. Respondek, op. cit., passim; H. Wiórkiwicz, op. cit.; „Kurier Lwowski” 1933: 7 listopada nr 310 A, s. 4: *Nekrolog*, 8 listopada nr 311 A, s. 5: *Oświadczenie* inż. Aleksandra Drexlera i Ireny z Drexlerów Chwastowskiej, 20 XI nr 323 A, s. 4: *Podziękowanie* Sołtysów, Chwastowskich, inż. Drexlera; Maja Dobiasz, *Dzieje antropozofii w Polsce*, <http://www.gnosis.art.pl/e>, 30 października 2012.

kowskim we Lwowie autorstwa Luny Drexler; popiersie na pomnik Konopnickiej było jednym z ostatnich dzieł artystki, powstało w latach 1931–1933 (Il. 4)¹⁴. Było to – jak podaje S.S. Nicieja – popiersie pisarki „z twarzą młodzieńczą, o subtelnym wdzięku wydobytym dzięki mistrzowskiemu wykorzystaniu światłocienia”, odlane w brązie i ustawione w 1935 r. Pod popiersiem umieszczono fragment wiersza Konopnickiej *Na cmentarzu*¹⁵:

4. Pomnik nagrobny Marii Konopnickiej na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, z popiersiem pisarki autorstwa Luny Drexler, odlanym w brązie i ustawionym w 1935 r., (przed 1939). Nieokreślony fotograf, Lwów; nr inw. F-15580

*...Proście wy Boga o takie mogiły,
Które lez nie chcą, ni skarg, ni żalości,
Lecz dają sercom moc czynu, zdroj siły
Na dzień przyszłości...*

Niestety, w latach II wojny światowej popiersie nagrobne z brązu – znakomita rzeźba Drexlerówny – zostało rozbite albo skradzione.

¹⁴ J. Biriulow, *Rzeźba lwowska...*, op. cit.; A. Medyński, *Ilustrowany przewodnik po cmentarzu Łyczakowskim*, Lwów 1937; S.S. Nicieja, op. cit.; *Śladami życia i twórczości Marii Konopnickiej. Szkice historyczno-literackie. Wspomnienia. Materiały biograficzne*. Zebrał i oprac. J. Baculewski, Warszawa 1963.

¹⁵ S.S. Nicieja, op. cit.

W 1950 r., z inicjatywy władz radzieckich, ukraiński rzeźbiarz Wołodymyr Skołodra (1911–1970) odtworzył je według fotografii, rekonstrukcja jednak nie osiągnęła mistrzostwa oryginału. Można powiedzieć, że zachowane w Muzeum Niepodległości skromne zdjęcia mają walor dokumentu¹⁶. Natomiast zachowane tu pocztówki użyte zostały do korespondencji. Wydana w Mediolanie kartka pocztowa: *Ostatnia Wieczera* (1495–1498) Leonarda da Vinci (1452–1519), fragment malowidła naściennego w refektarzu klasztoru przy kościele S. Maria delle Grazie w Mediolanie, na odwrocie zawiera korespondencję Luni Drexler do matki Eugenii, pisaną w Dornach 19 maja 1925 r.; stempel pocztowy: „Arlesheim 20 V 1925”. Artystka informuje matkę o przedłużeniu pobytu w Dornach i podjęciu w tamtejszej klinice małej kuraacji (zabiegi i kąpiele), zaleconej jej przez zaufane (zapewne znajome) lekarki: dr Itę Wegman¹⁷ i Buchhold¹⁸, prosi o dyskrecję w tej sprawie; także dziękuje za otrzymane listy i fotografię rodzinną Drexlerów, prosi o przysłanie fotografii Olgi Anenkoff, której – na strychu znaleziony – portret chciałaby wykończyć trochę. Warto tu przypomnieć, że Luna Drexler, sprawując funkcję sekretarza generalnego Polskiego Towarzystwa Antropozoficznego (powstałego w 1923 r.), wydelegowana została do Dornach na uroczystości pogrzebowe zmarłego 30 marca 1925 r. Rudolfa Steinera, austriackiego filozofa, twórcy i duchowego przywódcy antropozofii¹⁹. Po pogrzebie przez dłuższy okres czasu pozostała w Dornach w celu poratowania zdrowia w klinice an-

¹⁶ Nr inw. F-15579, F-15580; wymiary: 4,6 x 6,7 cm.

¹⁷ Ita Wegman (1876–1943), lekarka, współpracownica Rudolfa Steinera, współzałożycielka medycyny antropozoicznej, z jej inicjatywy powstała w Arlesheim koło Bazylei (Szwajcaria) pierwsza klinika antropozoficzna i do dziś nosi jej imię. R. Steiner, I. Wegman, *Podstawy sztuki leczenia poszerzonej wiedzą duchową*, tłum. E. Waśniewska, Gdynia 1994; B. Wiśniewska-Paź, *Społeczny wymiar obiektu Goetheanum w Dornach i jego sensy edukacyjne*, Wrocław 2002, s. 28, 29, 45, 183, 184 oraz inne.

¹⁸ Buchhold, osoba dotychczas niezidentyfikowana, prawdopodobnie z kręgu antropozofów w Dornach.

¹⁹ O Rudolfie Steinerze zob. m.in.: *Der Grosse Brockhaus*, S-T, Leipzig 1934, s. 108; S. Chrzęstowski, *Rudolf Steiner (1861–1925). Życie twórcy antropozofii*, „Gnosis” 1991, nr 1, s. 39–44; J. Prokopiuk, *Szkice antropozoficzne. Chrześcijańska droga poznania świata duchowego*, Białystok 2003, passim; B. Wiśniewska-Paź, op. cit., passim; S. Respondek, op. cit., s. 24–25, 27, 62–65.

tropozoicznej (w Arlesheim koło Dornach), ale też by razem z najbliższą grupą uczniów i przyjaciół wziąć udział w opracowywaniu jego dzieł i sporządzaniu ich archiwum²⁰. Druga pocztówka: *Innenansicht des kleinen Kuppelraumes des abgebrannten Goetheanum Dornach (Schweitz)*, przedstawia wnętrze mniejszej części, z mniejszą kopułą, spalonego Goetheanum w Dornach (Szwajcaria); wydana własnym nakładem Towarzystwa Goetheanum, Nr 1, Miedzioryt Braci Fretz A.G. w Zurychu²¹. Na odwrocie zawiera korespondencję Carla Velta [zapewne znajomego z kręgu antropozofów], adresowaną do Luny Drexler we Lwowie, ulica Pułaskiego 14, stempel pocztowy: „Basel XII [19]28”; w treści korespondencji podziękowanie za list, życzenia bożonarodzeniowe i noworoczne, ogólne wzmianki o bieżących sprawach w środowisku antropozofów. Twórczości Luny Drexler dotyczą zachowane druki: „Katalog wystawy dzieł sztuki Związku Artystek Polskich we Lwowie, listopad 1929”, zawierający wykaz nazwisk 23 artystek i 156 eksponowanych wówczas ich prac, wśród nich 5 prac Luny²²; „Jednodniówka wydana w dniu wystawy pośmiertnej prac Luny Drexlerówny artystki rzeźbiarki i malarki, Lwów dnia 20-go maja 1934 roku”, zawierająca artykuły, wiersze, epitafia pośmiertne

²⁰ S. Respondek, op. cit., s. 27.

²¹ Nr inw. P-4959; 14,8 x 10,6 cm. Goetheanum – monumentalna budowla w Dornach w okolicy Bazylei w Szwajcarii, siedziba Towarzystwa Antropozoicznego (założonego w lutym 1913 r.), zaprojektowana przez Rudolfa Steinera, zbudowana w latach 1913–1918. Z wyjątkiem wykonanego z betonu cokołu budowli wszystkie pozostałe jej części wykonane były wyłącznie z drewna. Wnętrze budowli składało się z dwu pomieszczeń (sceny i widowni) i miało dwie kopuły. Prace związane z artystycznym kształtowaniem oraz aranżacją wnętrza budowli wykonywane były w większości przez artystów rzeźbiarzy i malarzy, jak również przez sporą rzeszę pracowników – wolontariuszy, wywodzących się z ponad 18 nacji. Zaproszona przez Rudolfa Steinera Luna Drexler, kierując grupą artystów, prowadziła prace rzeźbiarskie przy kolumnach Goetheanum, wykonała rzeźbione w drewnie symboliczne kapitele i architrawy. We wrześniu 1920 r. Goetheanum jeszcze nie w pełni wykończone zostało otwarte. W noc sylwestrową na przełomie 1922/1923 r. drewniana budowla spłonęła doszczętnie. W latach 1924–1928 w tym miejscu wzniesiono II Goetheanum, które działa do dzisiejszego dnia. J. Biriulow, *Rzeźba lwowska...*, op. cit.; B. Wiśniewska-Paź, op. cit.

²² Nr inw. E16656.

poświęcone Lunie²³; towarzysząca „Jednodniówce” i wystawie sześciostronicowa składanka: „Wystawa pośmiertna ś.p. Luny Drexlerówny artystki-rzeźbiarki i malarki, maj – lipiec 1934”, ze spisem 189 eksponowanych dzieł, wśród nich 126 rzeźb i 63 obrazy (olejne i akwarele)²⁴. Wycinki prasowe z czasopism lwowskich i innych (tylko w części zidentyfikowano ich tytuły) to notatki pośmiertne, relacje pogrzebowe, wspomnienia o artystce; w kolejności chronologicznej, zaczynające się od słów: 1. (jp), „Z żałobnej karty. Ś.P. Luna Drexlerówna. W niedzielę, dnia 5. listopada zmarła w naszym mieście wybitna artystka rzeźbiarka i malarka Luna Amalia Drexlerówna, której dzieła były wysoce cenione w Polsce i zagranicą, gdzie zmarła artystka kilkakrotnie przez czas dłuższy przebywała (...)”, NN, listopad 1933; 2. „Ś.p. Luna Drexlerówna. W mieście naszym zmarła znakomita rzeźbiarka i malarka ś.p. Luna Drexlerówna, znana nie tylko na terenie Lwowa, ale w całej Polsce i zagranicą z swej artystycznej działalności. (...) Jednym z dzieł Zmarłej jest rzeźba przedstawiająca wizerunek Matki Boskiej w kaplicy Obrońców Lwowa. Ostatnio pracowała ś.p. Drexlerówna nad projektem pomnika Marii Konopnickiej”, NN, listopad 1933; 3. (jp), „Pogrzeb ś.p. Luny Drexlerówny. Dla oddania ostatniej posługi ś.p. Lunie Amalii Drexlerównie, wybitnej artystce rzeźbiarce i zasłużonej obywatelce, zgromadziły się we wtorek 7 bm. o godzinie 3 popołudniu przed domem żałoby, przy ul. Puławskiego 14, liczne zastępy przedstawicieli społeczeństwa lwowskiego, a w szczególności sfer artystycznych, których łączyła ze ś.p. Zmarłą współpraca na licznych polach jej działalności (...)”, NN, listopad 1933; 4. Janina Kilian-Stanisławska, *Wspomnienie o ś.p. Lunie Drexlerówny. Bilans jej twórczości rzeźbiarskiej*, „Gazeta Poranna” 22 XI 1933, s. 3–4; 5. *Luna Drexler. Rzeźbiarka, malarka, myślicielka*, „Prosta Droga”, Organ Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet, 22 II 1934, nr 8 s. 2, zaś na s. 1 (il.): *Święty Jerzy walczący ze smokiem – rzeźba Luny Drexler*; 6. Witold Bunikiewicz, *Wystawa wtajemniczonych*, „Kurier Warszawski” 12 sierpnia 1934, nr 220 (artykuł poświęcony twórczości Luny Drexler w związku z wystawą pośmiertną jej dzieł rzeźbiarskich i malarskich, urządzoną przez Towarzystwo

²³ Muzeum Niepodległości w Warszawie, Biblioteka sygn. Pr 2612.

²⁴ Nr inw. E16657.

Przyjaciół Sztuk Pięknych we Lwowie w okresie maj – lipiec 1934 r.); 7. (jp), „W hołdzie wybitnej obywatelce i artystce. Akademja ku czci śp. Luny Drexlerówny”, urządzona staraniem referatu kultury i piękna Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet we Lwowie w lokalu Związku przy ulicy Grodzickich: przemówienie wygłosiła posłanka Maria Jaworska²⁵, wizerunek Luny Drexlerówny jako artystki skreślił dr Henryk Cieśla²⁶, na program artystyczny wieczoru złożyły się: *Serenada D-dur* Beethovena, wyjątki *Medytacji* Steinera, *Księgi ubogich* Kasprowicza oraz *Przez ucho igielne* Leopolda Staffa, NN, listopad 1934.

Aleksander Drexler, piąte z kolei dziecko Ignacego i Eugenii ze Smutnych Drexlerów, urodził się 26 lutego 1885 r. we Lwowie. Maturę zdał w IV Gimnazjum w 1903 r., studia odbył na Wydziale Inżynierii Lądowej Szkoły Politechnicznej we Lwowie w latach 1903–1908. Pracował jako inżynier w oddziale techniczno-drogowym Wydziału Krajowego, a w Polsce Odrodzonej w Urzędzie Wojewódzkim we Lwowie jako radca budowlany, czasowo również w Powiatowym Zarządzie Dróg w Bóbrce (?). Od 1910 r. należał do Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie; w latach 1926–1928 członek Wydziału Głównego, pełnił funkcję zastępcy skarbnika. Od 1927 r. był członkiem Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych. Uczestniczył w zjazdach i kongresach inżynierskich, m.in. w Pierwszym (Warszawa 3–5 stycznia 1928) oraz Drugim (Poznań 9–12 września 1929) Kongresie Stowarzyszenia Polskich Kongresów Drogowych, a w roku 1937 (12–14 września) w Pierwszym Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie. W latach drugiej wojny światowej mieszkał we Lwowie przy ulicy Grotgера 1A. Wedle słów Wandy Chwastowskiej-Bystram, siostrzenicy Aleksandra Drexlera, w jego mieszkaniu czasowo – w pierwszym okresie swojej działalności – mieściła się tajna radiostacja nadawcza Oddziału V (łączności operacyjnej) Obszaru Lwowskiego AK,

²⁵ Maria Jaworska (1885–1957), pedagog, posłanka na Sejm z Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, z okręgu Lwów; w Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet działała jako przewodnicząca oddziału lwowskiego oraz wiceprzewodnicząca Zarządu Głównego. Po 1945 r. zdecydowała się pozostać we Lwowie, gdzie udzielała się w lokalnych kołach polonijnych, uczyła dzieci języka polskiego. M. Grekowicz-Hausnerowa, *Jaworska Maria*, [w:] *PSB*, t. 11, 1964–1965, s. 103–104.

²⁶ Henryk Cieśla (1895–?), kierownik Miejskiego Muzeum Przemysłowego we Lwowie.

wiosną 1942 r. zorganizowana przez wysłannika z Warszawy, ppor. rez. inż. Czesława Mejro ps. „Szprotka”²⁷.

Tam również znaleźli schronienie radiooperatorzy: absolwent Akademii Wojskowej, kpt. sł. st. Marian Schmidt²⁸ ps. „Andrzej” oraz ppor. rez. inż. Wacław Olczak²⁹ ps. „Henryk”, były pracownik FAE w Zakładach Szpotańskiego. Zostali oni oddelegowani z Warszawy dla uruchomienia i początkowej obsługi radiostacji, która utrzymywała łączność operacyjną z Warszawą i niekiedy pośredniczyła pomiędzy Lwowem a Londynem lub Kairem³⁰.

²⁷ Czesław Mejro (1908–1986), inżynier, ukończył studia na Wydziale Elektrycznym Politechniki Warszawskiej w 1932 r., w latach 1936–1944 pracował w Fabryce Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i Ska w Warszawie i w Międzyzlesiu, z przerwą na udział w kampanii wrześniowej 1939 r., będąc uczestnikiem obrony Modlina. Po wojnie profesor Politechniki Warszawskiej. Ożeniony był z Janiną Sołtysówną (1914–1989), córką Antoniego Gabriela Sołtysa (1875–1950), kupca we Lwowie, i Marii Franciszki Drexlerówny (1887–1976), siostry Aleksandra Drexlera. W małżeństwie Czesława i Janiny Mejrów urodziły się dwie córki: Ewa (1937), po mężu Ostrowska oraz Krystyna Maria (1948), po mężu Stroulger. A. Sołtys-Kulinicz, op. cit.

²⁸ Marian Schmidt (1909–1957), oficer służby stałej łączności WP, kpt., mjr, czynny w ZWZ/AK, w pocz. 1942 r. skierowany do Lwowa, był szefem Oddziału V/B (łączności operacyjnej) Komendy Obszaru Lwów. G. Mazur, J. Węgierski, *Konspiracja lwowska 1939–1944*, Kraków 1997, s. 173–174.

²⁹ Wacław Olczak, inżynier radiotechnik, czynny we Lwowie w Oddziale V (łączności operacyjnej) sztabu Komendy Obszaru AK, aresztowany wiosną 1943 r. Więziony we Lwowie na Łackiego. W 1944 r. został stracony w obozie w Stutthof. K. Dunin-Wąsowicz, *Obóz koncentracyjny Stutthof*, Gdynia 1966; G. Mazur, J. Skwara, J. Węgierski, *Kronika 2 350 dni wojny i okupacji Lwowa I IX 1939 – 5 II 1945*, Kraków 2007.

³⁰ W. Chwastowska-Bystram, *W czepku urodzona: AK Lwów, więzienie, lagry Uralu*, Warszawa 2002, s. 17. – Wanda Chwastowska-Bystram (1916 Lwów – 2006 Gliwice), była córką Mieczysława Chwastowskiego i Ireny z domu Drexler. Ukończyła Wydział Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego Państwowej Szkoły Technicznej we Lwowie. Pracowała w Gimnazjum Kupieckim, jako nauczycielka techniki reklamy. Jesienią 1943 r. wstąpiła w szeregi AK. W czerwcu 1945 r. aresztowana przez NKWD, została zesłana za Ural. Po powrocie do Kraju (wrzesień 1948) pracowała głównie w biurach projektowych jako technik. W Gdańsku w 1954 r. wyszła za mąż za Karola Bystrama (1911–1949), inżyniera chemii, i wkrótce przeprowadziła się do Warszawy. W latach 1994–1996 przekazała do zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie gros pamiętek lwowskiej rodziny Drexlerów. Po śmierci męża przeprowadziła się do swej rodziny, do Gliwic i tam zmarła. H. Wiórkiewicz, op. cit.; Zbiory prywatne Jadwigi Kern-Bałaty.

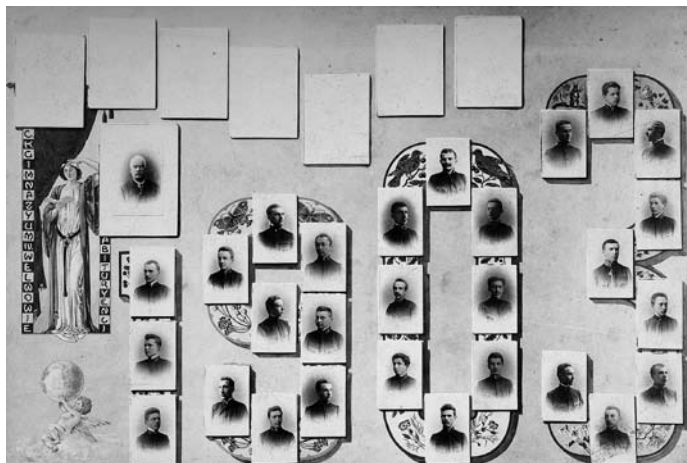
W ramach tzw. „repatriacji” Aleksander Drexler ze Lwowa wyjechał w 1945 r. Mieszkał w Nowym Sączu przy ulicy Jagiellońskiej 66. Zmarł 27 kwietnia 1949 r. w Krakowie, tam został pochowany na cmentarzu Salwatorskim. Rodziny nie założył³¹.

Na uwagę zasługują trzy fotografie dotyczące Aleksandra Drexlera, pocztówka z jego korespondencją i dwa listy. Wśród zdjęć znajduje się pamiątkowe tableau z napisem: „C.K. GIMNAZYUM IV. WE LWOWIE ABITURYENCI”, z portretem prawdopodobnie dyrektora (?) szkoły lub wychowawcy klasy (?) i z 28 portretami abiturientów, wśród nich Aleksander Drexler (w drugim pionowym rzędzie od lewej, pierwszy od góry), który uzyskał świadectwo dojrzałości w tymże gimnazjum w roku 1903; do portretów dodano dekorację malarską o motywach secesyjnych, z elementami abstrakcyjnych figur geometrycznych; siedem górnych miejsc na portrety nie zostało wypełnionych, autor tableau nieokreślony (Il. 5)³². Inny zbiorowy portret fotograficzny przedstawia grupę upozowaną – kilkudziesięciu (siedzących lub stojących) – mężczyzn na schodach wewnątrz niezidentyfikowanego budynku we Lwowie; wśród sportretowanych inżynier Aleksander Drexler, w trzecim rzędzie od góry stoi pierwszy od prawej (młody mężczyzna, gładko uczesany z przedziałkiem po lewej stronie), [około 1912–1928]; zdjęcie naklejone na tekturę, pochodzi z Zakładu Fotograficznego we Lwowie, na licu ma sygnaturę pieczętną tłoczoną w prawym, dolnym rogu: E. TRZEMESKI LWÓW. Sądząc po młodym wyglądzie sportretowanego Aleksandra Drexlera, można przypuszczać, że zdjęcie to ukazuje pracowników biura techniczno-drogowego Wydziału Krajowego we Lwowie, w którym był on zatrudniony (Il. 6)³³. Trzecia fotografia ukazuje – prawdopodobnie – uczestników Pierwszego Polskiego Kongresu Dro-

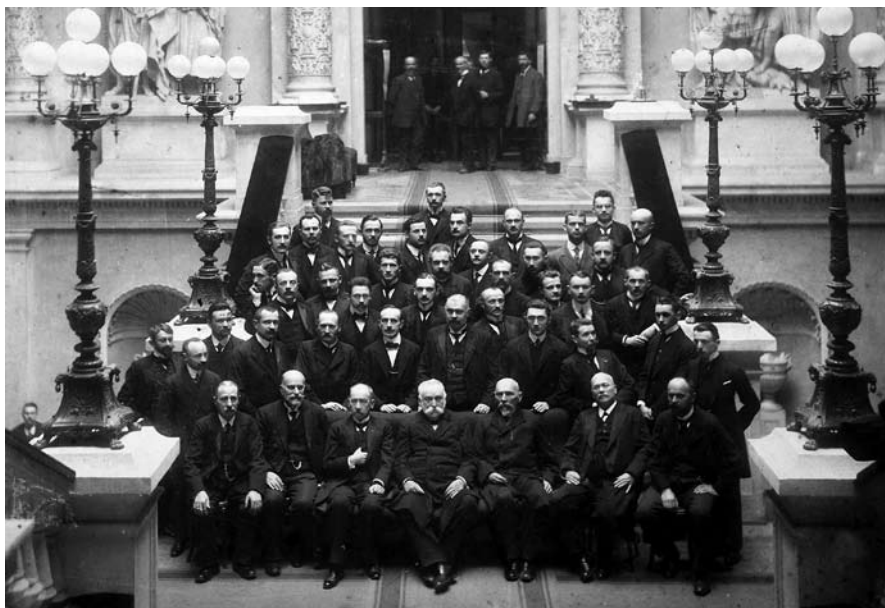
³¹ H. Wiórkiewicz, op. cit. (tu bibliografia); Urząd Stanu Cywilnego w Krakowie: SC-03-1.5364.402, 2012: Zaświadczenie o dokonanych w księgach stanu cywilnego wpisach aktu zgonu i urodzenia na nazwisko Drexler Aleksander, Kraków 28 VIII 2012.

³² Nr inw. F-15560; 24,3 x 35 cm, karton 33,4 x 45,7 cm. Aleksander Drexler jest zidentyfikowany na tableau, a także na pozostałych prezentowanych w niniejszym opracowaniu zdjęciach przez porównanie z innymi jego wizerunkami.

³³ Nr inw. F-15555; 22 x 30,2 cm, karton 32,5 x 47,7 cm. Na odwrocie fotografii, pochodząca zapewne z późniejszego czasu, naklejka przesyłki ekspresowej PKP Nr 5423/P od Stacji Nowy Sącz do stacji Kraków przez Tarnów.

5. C.K. Gimnazjum IV. we Lwowie Abiturycenci, tableau z portretem prawdopodobnie dyrektora (?) szkoły oraz z 28 portretami abiturientów, wśród nich Alexander Drexler (w drugim pionowym rzędzie od lewej, pierwszy od góry), 1903. Nieokreślony fotograf, Lwów; nr inw. F-15560

6. Grupa kilkudziesięciu mężczyzn na schodach wewnątrz niezidentyfikowanego budynku we Lwowie; wśród sportretowanych inż. Aleksander Drexler (w trzecim rzędzie od góry stoi pierwszy od prawej strony), [około 1912–1928]. Zakład Fotograficzny Edwarda Trzemeskiego, Lwów; nr inw. F-15555

gowego w Warszawie, który odbył się w dniach 3–5 stycznia 1928 r.³⁴ Jest to portret zbiorowy grupy upozowanej w reprezentacyjnej, imponującej wielkością i wystrojem sali posiedzeń Rady Miejskiej w Ratuszu Warszawskim przy placu Teatralnym, wśród sportretowanych (dotychczas rozpoznani) w pierwszym rzędzie od lewej siedzą: 8. Melchior Władysław Nestorowicz³⁵, inżynier drogowy, prezes Komitetu Organizacyjnego i przewodniczący Kongresu; 9. Jędrzej Moraczewski³⁶, inżynier kolejowy, ówczesny minister robót publicznych, prezes honorowy Kongresu; 10. Witold Staniewicz³⁷, ekonomista rolny, ówczesny minister reform rolnych; inżynier Aleksander Drexler stoi w górnym rzędzie od lewej strony ósmy, blisko prawej strony portretu Kościuszki. Zdjęcie w kolorze sepia, naklejone na karton, na którego odwrocie sygnatura – pieczętka tuszowa: „Zakład Fotograficzny W[Władysław] Złakowski Warszawa Krakowskie Przedmieście 20/22 tel. 320-58” (Il. 7)³⁸.

Zachowana tu pocztówka: *Pieniny. Czorsztyn z Dunajcem*, wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich w Krakowie, nr 55, na odwrocie zawiera – napisane w Nowym Sączu 20 grudnia 1947 r. przez Aleksandra Drexlera – życzenia bożonarodzeniowe dla siostry Ireny Chwastowskiej³⁹, jej

³⁴ P.T.: *Pierwszy Polski Kongres Drogowy*, „Przegląd Techniczny” 1928, nr 11, s. 224–229.

³⁵ Melchior Władysław Nestorowicz (1880–1939), inżynier drogowy, profesor Politechniki Warszawskiej, od 1919 r. dyrektor Departamentu Drogowego w Ministerstwie Robót Publicznych, od 1927 r. prezes, powstałego z jego inicjatywy, Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych. B. Chwaściński, *Nestorowicz Melchior Władysław*, [w:] *PSB*, t. 22, 1977, s. 679–680.

³⁶ Jędrzej Moraczewski (1870–1944), inżynier kolejowy, działacz socjalistyczny i niepodległościowy, poseł do sejmu wiedeńskiego i Sejmu II RP, w latach 1926–1929 minister robót publicznych. W. Bieńkowski, *Moraczewski Jędrzej Edward*, [w:] *PSB*, t. 21, 1976, s. 684–689.

³⁷ Witold Staniewicz (1888–1966), ekonomista rolny, w latach 1926–1930 minister reform rolnych, profesor Politechniki Lwowskiej, Uniwersytetu Stefana Batorego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego. A.A. Zięba, *Staniewicz Witold Cezary*, [w:] *PSB*, t. 41, 2002, s. 563–572.

³⁸ Nr inw. F-15553; 16,9 x 22,7 cm, karton 28,3 x 34,7 cm.

³⁹ Irena Chwastowska (14 marca 1890 Lwów – 10 maja 1963 Gliwice), córka Ignacego Drexlera i Eugenii ze Smutnych, ukończyła Liceum Królowej Jadwigi

7. Portret zbiorowy uczestników Pierwszego Polskiego Kongresu Drogowego w reprezentacyjnej sali posiedzeń Rady Miejskiej w Ratuszu Warszawskim przy placu Teatralnym. W pierwszym rzędzie od lewej siedzą: 8. Melchior Władysław Nestorowicz, inżynier drogowy, prezes Komitetu Organizacyjnego i przewodniczący Kongresu; 9. Jędrzej Moraczewski, inżynier kolejowy, ówczesny minister robót publicznych, prezes honorowy Kongresu; 10. Witold Staniewicz, ekonomista rolny, ówczesny minister reform rolnych; inżynier Drexler stoi w górnym rzędzie od lewej strony ósmy, blisko prawej strony portretu Kościuszki, styczeń 1928.

Zakład Fotograficzny Władysława Złakowskiego, Warszawa;
nr inw. F-15553

córki Hanki⁴⁰, zięcia Tadeusza⁴¹ i „bachorków”⁴². Dwa prywatne listy Aleksandra Drexlera, dotyczące rodzinnych spraw majątkowych, omówione są w dalszej części niniejszego opracowania, przy charakterystyce papierów Zofii Drexler-Pasławskiej.

Spośród ośmiorga dzieci Ignacego i Eugenii Drexlerów swe miejsce w historii zaznaczył ich najstarszy syn, Ignacy Tadeusz Marian (9 kwiet-

i dwuletni pomaturalny kurs historii sztuki, zdobnictwa i gospodarstwa domowego, również opanowała do perfekcji grę na fortepianie. W 1912 r. wyszła za mąż za przyjaciela swego brata Aleksandra, Mieczysława Chwastowskiego (1881–1935), inżyniera budowy dróg i mostów, przedsiębiorcę. Poświęciła się wychowaniu czworga dzieci: Marii Anny (1913–2001), Wandy Agnieszki (1916–2006), Janiny Beaty (1921–1992), Mieczysława Jerzego (1926–1945). Po drugiej wojnie światowej znalazła się z córką Marią Anną (Hanką) Kern i jej córkami w Gliwicach. Tam zmarła i została pochowana na miejscowym cmentarzu. *Wspomnienia: Antoni Zbigniew Sołtys-Kulinicz...*, op. cit; S. Respondek, op. cit., s. 11; A. Sołtys-Kulinicz, op. cit.; H. Wiórkiewicz, op. cit.

⁴⁰ Hanka, to Maria Anna Kern (17 maja 1913 Lwów – 1 lipca 2001 Gliwice), córka Mieczysława Chwastowskiego i Ireny z Drexlerów. Uczyła się w Gimnazjum SS. Urszulanek we Lwowie (w roku 1929 ukończyła 6 klasę) i Głównej Szkole Gospodarczej Żeńskiej w Snopkowie, w której otrzymała absolutorium 15 lipca 1931 r., uprawniające ją do zdawania egzaminu państwowego (do takowego nie przystąpiła). Dwa lata później (14 lipca 1933) zdała maturę w Liceum im. Adama Mickiewicza we Lwowie. W roku 1936 wyszła za mąż za Tadeusza Kerna, oficera 12 Pułku Ułanów Podolskich. W 1945 r. w ramach tzw. „repatriacji” wyjechała ze Lwowa wraz z dwójką małych dzieci. Mieszkała w Gliwicach. Tam zmarła i została pochowana na Cmentarzu Centralnym. Jej córką jest p. Jadwiga Kern-Bałata, ofiarodawczyni prezentowanych w niniejszym opracowaniu pamiątek lwowskiej rodziny Drexlerów. Archiwum Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, sygn. V-55/16: Snopków. Dokumenty słuchaczek, sygn. V-55-17: Snopków. Materiały do statystyk; Zbiory prywatne Jadwigi Kern-Bałaty.

⁴¹ Tadeusz Kern (2 listopada 1905 Cumań na Wołyniu – 24 czerwca 1971 Gliwice), syn Alfreda Jana i Marii Emilii z Zasławskich, oficer 12 Pułku Ułanów Podolskich, po zawarciu związku małżeńskiego (22 lutego 1936, kościół parafialny św. Antoniego we Lwowie) z Marią Anną Chwastowską przekwalifikował się i był oficerem obserwátorem w 6 Pułku Lotniczym we Lwowie. W czasie II wojny światowej w Polskich Siłach Powietrznych w Wielkiej Brytanii, w grupie obserwatorów 309 Dywizjonu Ziemi Czerwieńskiej. Do Polski wrócił w 1947 r. jako major lotnictwa. Początkowo z rodziną mieszkał w Oświęcimiu, a następnie w Gliwicach. Zbiory prywatne Jadwigi Kern-Bałaty.

⁴² Nr inw. P-4961; 9,2 x 13,9 cm.

nia 1878 Lwów –14 grudnia 1930 tamże), inżynier architekt i urbanista, profesor nadzwyczajny Politechniki Lwowskiej, wytrawny krytyk sztuki i wykwintny esteta, znawca fotografii. Ignacy Drexler maturę zdał w IV Gimnazjum w 1897 r. w rodzinnym mieście. Studia odbył na Wydziale Inżynierii Lądowej Szkoły Politechnicznej w latach 1897–1903; jednocześnie uczęszczał przez trzy lata jako słuchacz nadzwyczajny, na wykłady z filozofii i historii sztuki w Uniwersytecie Lwowskim. Od października 1903 r. do kwietnia 1911 r. pracował na stanowisku inżyniera w biurze drogowym Wydziału Krajowego. Wyjeżdżał kilkakrotnie za granicę dla studiów w dziedzinie sztuki i budowy miast, jako uczestnik Kongresów Drogowych (Paryż 1908), Bruksela (1910) oraz seminarium budowy miast (Berlin 1912). W maju 1911 r. przeszedł do pracy w biurze regulacji miasta w Magistracie krakowskim, skąd powrócił w lutym 1912 r. do Magistratu we Lwowie, gdzie jako kierownik biura pomiarowo-regulacyjnego w Departamencie Technicznym rozwinął nowatorską działalność w dziedzinie urbanistyki. W latach 1913–1925 prowadził jako docent płatny wykłady zleczone w Politechnice Lwowskiej z budowy miast. Jesienią 1926 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym nowo powstałej, pierwszej w Polsce, katedry budowy miast na Wydziale Inżynierii Lądowej i Wodnej. W roku akademickim 1928/29 był dziekanem Wydziału Inżynierii Lądowej i Wodnej.

Jako teoretyk i praktyk planowania miast miał wpływ na kształtowanie urbanistyki w Polsce. Uczestniczył w konkursach urbanistycznych, opracował szereg planów regulacji: dla Wielkiego Krakowa (1911), następnie dla Lublina, Przemyśla, Radomia, pierwszy kompleksowy plan regulacyjny dla Wielkiego Lwowa (1920–1928). Pozostawił liczne publikacje naukowe.

Zmarł tragicznie 14 grudnia 1930 r. we Lwowie, został pochowany na cmentarzu Łyczakowskim⁴³.

Z osobą Ignacego Drexlera łączą się trzy archiwalia. Chronologicznie pierwszy jest odręcznie przezeń napisany we Lwowie 17 czerwca

⁴³ A. Mściwujewski, *Drexler Ignacy Tadeusz Marian*, [w:] *PSB*, t. 5, 1939–1946, s. 375–376; *Politechnika Lwowska 1844–1945*, Wrocław 1993; K. Twardowski, *Dzienniki*, cz. 1: 1915–1927, cz. 2: 1928–1936. Do druku przygotował, wprowadzeniem i przypisami opatrzył R. Jadczyk, Warszawa–Toruń 1997; H. Wiórkiewicz, op. cit.; J. Wolańska, *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1936. Przemiany architektoniczne i dekoracja wnętrza*, Warszawa 2010.

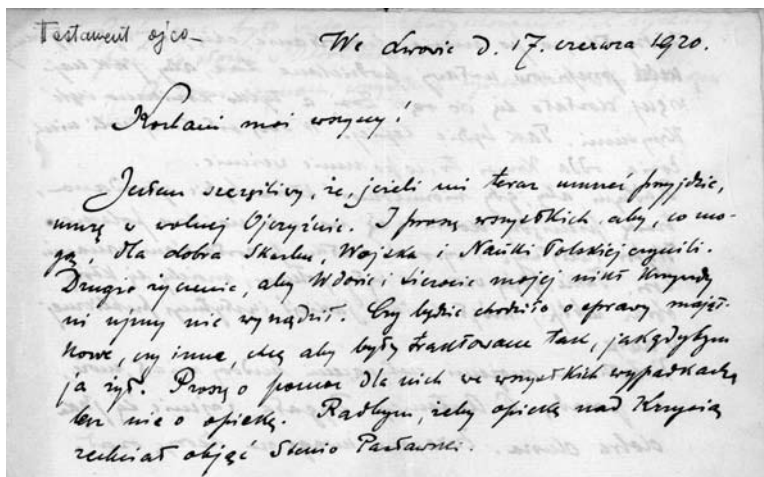
1920 r., ale nie podpisany, testament, stwierdzający prawa spadkowe żony Zofii, córki Krystyny oraz instytucji publicznych. Rozpoczyna się słowami:

Kochani moi wszyscy! Jestem szczęśliwy, że, jeżeli mi teraz umrzeć przyjdzie, umrę w wolnej Ojczyźnie. I proszę wszystkich, aby, co mogą, dla dobra Skarbu, Wojska i Nauki Polskiej czynili. Drugie życzenie, aby Wdowie i Sierocie mojej nikt krzywdy ni ujmę nie wyrządził. Czy będzie chodziło o sprawy majątkowe, czy inne, chcę aby były traktowane tak, jak gdybym ja żył. Proszę o pomoc dla nich we wszystkich wypadkach, lecz nie o opiekę.

Po tych życzeniach ogólnych Ignacy Drexler zwraca się do swego szwagra, Stefana Paślawskiego, z prośbą o objęcie opieką córki Krzysi (Krystyny), kreśli życzenia co do podziału majątku tak, „aby jak najwięcej dostało się do rąk Zosi [jego żony] a tylko konieczna część Krzysiuni”, ale „W swej ostatniej woli niech Zosia odda Krzysi to, co po mnie weźmie”. Rad byłby, aby „trochę pieniędzy dostało się na cele naukowe polskie”; wybór instytucji i wysokość datku pozostawia uznaniu żony. Podobnie w odniesieniu do obrazów, „gdyby warunki były potemu, możeby się który obraz (...), mógł dostać jakiejś instytucji publicznej w darze”. Wyraża nadzieję, że notatkami jego, dotyczącymi budowy miast, teorii osad, „może za poradą P. Antoniego Dygata, zajmie się jaka dobra dusza”. Ale „gdyby nie było widoków spożytkowania ich rychłego”, prosi złożyć je w Ossolineum. Swój testament Ignacy Drexler kończy słowami: „A teraz żegnam wszystkich życzeniem, aby żyli szczęśliwie”. Na pierwszej stronie dokumentu, w lewym górnym rogu, naniesiony napis nieznanej ręki [prawdopodobnie córki Krystyny]: „Testament ojca” (Il. 8)⁴⁴. Kolejny dokument to wyciąg z metryki chrztu Drexlera Ignacego Tadeusza Mariana, syna Ignacego Jana i Eugenii Amalii Smutny, urodzonego 9 kwietnia 1878 r. we Lwowie, wystawiony przez Urząd Parafialny Archikatedralny Rzymsko-Katolicki we Lwowie 26 czerwca 1924 r.; podpis księdza nieczytelny⁴⁵. Ostatnim zachowanym tutaj dokumentem jest poświadczenie – odpis

⁴⁴ Nr inw. A.2. Kolekcja Leopoldis (dalej: A.2) 54. Dokumenty różne rodziny Drexlerów, k. 5-6, rkps, papier, atrament fioletowy; 15,1 x 21 cm; ss. 3.

⁴⁵ Nr inw. jw., k. 7.

8. Testament (fragment) Ignacego Drexlera (1878–1930), Lwów 17 czerwca 1920; nr inw. A.2/54, k.5-6

– obywatelstwa Państwa Polskiego dla Ignacego Drexlera wystawione przez Starostwo Grodzkie Warszawa Południe, 4 września 1929 r. Nr. 4023-III-0/29; podpis starosty nieczytelny⁴⁶.

Żoną Ignacego Drexlera była (ślub 21 listopada 1911 r. w kościele parafialnym Najświętszej Panny Marii Śnieżnej we Lwowie) Zofia Leokadia Paślawska⁴⁷, doktor filozofii, śpiewaczka estradowa, pedagog wokalistyki. Urodziła się 1 lutego 1887 r. w Warszawie. Była córką Karola, śpiewaka, reżysera, oraz Marii Magdaleny z domu Litauer, aktorki, śpiewaczki, siostrą Stefana, generała Wojska Polskiego. Od 1900 r. uczęszczała do Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego Zofii Strzałkowskiej we Lwowie, maturę zdała w 1906 r. w tamtejszym III Gimnazjum im. Franciszka Józefa. Studia odbyła na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, gdzie 3 grudnia 1912 r. uzyskała stopień doktora filozofii na podstawie rozprawy pt. *O stosunku sądów hipotetycznych do kategoriycznych*, napisanej pod kierunkiem Kazimierza Twardowskiego (1866–1938), słynnego polskiego filozofa, twórcy filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej. W latach 1915–1922 odbyła pełne studia sztuki śpiewania w Koncesjonowanej

⁴⁶ Nr inw. jw., k. 9, papier, druk, mps, rkps, 24 x 23,7 cm, ss. 1

⁴⁷ „Słowo Polskie” 24 XI 1911, nr 548: *Z życia towarzyskiego* (wycinek prasowy zachowany wśród omawianych tu materiałów).

szkole śpiewu solowego Zofii Kozłowskiej (1871–1958) i zaangażowała się w działalność pedagogiczną. Prowadziła lekcje śpiewu solowego w Szkole Muzycznej Sabiny Kasperek we Lwowie od roku 1920 do 1931, a w latach 1932–1939 w Konserwatorium Pomorskiego Towarzystwa Muzycznego w Toruniu, dojeżdżając tam z Warszawy, dokąd ze Lwowa w 1931 r. przeniosła się i zamieszkała przy ulicy Białostockiej 20 m. 49.

W czerwcu 1921 r. udział wzięła w konkursie wykonawczym na „Pieśń Polską” im. Władysława Żeleńskiego Towarzystwa Muzycznego w Lublinie; za odśpiewanie 15 pieśni polskich Sąd Konkursowy przyznał jej dyplom honorowy wielkiego uznania. Wtedy też, obok pracy pedagoga wokalistyki, rozpoczęła działalność koncertową. W celach doskonalenia muzycznego kilkakrotnie wyjeżdżała za granicę (Mediolan, Wiedeń, Paryż). Występowała głównie we Lwowie, ale też m.in. w Poznaniu, Warszawie, Katowicach, Truskawcu, Borysławiu, Drohobyczu i innych miastach Małopolski, w Toruniu, o czym informowały czasopisma muzyczne i inne. Jej występy programami obejmowały dużo muzyki dawnej (Bach, Mozart), muzykę francuską (Debussy, Ravel), ale również autorów polskich współczesnych (Friedmann, Koffler i inni).

Zofia Drexler-Pasławska uprawiała pisarstwo muzyczne – zajmowała się krytyką muzyczną w sposób profesjonalny. Jej recenzje – omówienia przeważnie dotyczące ruchu muzycznego Lwowa (koncerty wokalne) w latach 1926–1930 zamieszczały „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” w stałej rubryce pt. „Koncerty, opera, operetka”. Aktywnie działała w Polskim Związku Muzyków Pedagogów we Lwowie.

W czasie okupacji niemieckiej mieszkała w Warszawie, udzielała prywatnych lekcji śpiewu solowego w domu. Po wojnie pracowała w stołecznych szkołach muzycznych: już od listopada 1944 r. w uruchomionej przy ulicy Wileńskiej 15 na Pradze Wyższej Szkole Muzycznej im. Fryderyka Chopina, pod dyrekcją Adama Wieniawskiego (1879–1950); w latach 1950–1971 (?) w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej nr 2 im. Fryderyka Chopina (w różnym, zmiennym wymiarze godzin); równoległe od września 1955 r. przez szereg lat w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej na tzw. godzinach zleconych jako wykładowca metodyki śpiewu solowego, literatury wokal-

nej. Uczestniczyła w działaniach obejmujących opracowanie planów i programów dla zreformowanego szkolnictwa muzycznego. Czynna była w działaniach warszawskiego Okręgowego Zespołu Metodyczno-Programowego, przez wiele lat działała w dziedzinie doskonalenia metodycznego nauczycieli-wokalistów. Działała w zawodowych organizacjach muzyków.

Zofia Drexler-Pasławska zmarła 23 października 1979 r. w Warszawie. Została pochowana na cmentarzu Powązkowskim, kwatery 151 rząd 6 grób 15.

Otrzymała odznaczenia i odznaki m.in.: Złoty Krzyż Zasługi (1938), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1964), „Medal za Warszawę 1939–1945” (1946), Złotą Odznakę Stowarzyszenia Polskich Artystów Muzyków (1973).

W małżeństwie z Ignacym Drexlerem miała dwoje dzieci: syna Ignacego (8 listopada 1913 – 26 listopada 1914)⁴⁸ i córkę Krystynę Marię Eugenię (31 lipca 1917 – 20 czerwca 1992), dziennikarkę, zameżną za Jerzym Progulskim (1914–1992), inżynierem⁴⁹.

⁴⁸ Informacje o zmarłym w dzieciństwie Ignacym Drexlerze zawdzięczam p. Marii z Wojtowieckich Drexlerowej z Warszawy (notatka odręczna z dnia 10 kwietnia 2007 r. z danymi dotyczącymi rodziny lwowskich Drexlerów), za co składam podziękowanie. O synku Ignacego i Zofii Drexlerów, nazywanym „Igasiem”, „Igiątkiem”, wspomina w swych listach do siostry i szwagra Stefan Pasławski: Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr inw. 13301/1: List S. Pasławskiego do siostry i szwagra, Mszana Dolna 24 IX 1914; nr inw. 13301/2: List S. Pasławskiego, [Węgrzy] 10 i 12 XI 1914; nr inw. 13301/3: List S. Pasławskiego, b.m., 18 XII 1914. Ponadto wśród prezentowanych w niniejszym opracowaniu papierów zachowany jest kwit – pokwitowanie L.p.55 – wystawiony w gminie Zakopane na pięćdziesiąt złotych złożonych do kasy Komit[etu] paraf[ialnego] za prawo postawienia pomnika dla śp. Drexlera, Zakopane 20 V 1926. Prawdopodobnie dotyczy pomnika nagrobnego Ignacego Drexlera, który zmarł podczas wojennego pobytu rodziny w Poroninie i Zakopanem. Nr inw. A. 2/54. Dokumenty różne..., k. 8.

⁴⁹ O Zofii Drexler-Pasławskiej zob. m.in.: K. Dżiduszko, *Państwowa Wyższa Szkoła Muzyczna w Warszawie 1945–1960*, Kraków 1960, s. 57, 72; A. Mitscha, *Witold Friemann. Życie i twórczość*, Katowice 1980; Z. Ottawa-Rogalska, *Lwy pod ratuszem słuchają muzyki. Wspomnienia o Helenie Oktawowej*, Wrocław 1987; J. Suchmiel, *Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939*, Częstochowa 2000; K. Twardowski, *Dzienniki...*, op. cit.; tenże: *Filozofia i muzyka*. Wybrał i oprac. J.J. Jadacki, Warszawa 2005; L. Witkowski, *Szkolnictwo muzyczne Torunia w latach 1921–1939*, „Rocznik Toruński” 1983, s. 168 (il. – program), 176,

Spośród prezentowanych w niniejszym opracowaniu pamiątek lwowskiej rodziny Drexlerów Zofii Drexler-Pasławskiej dotyczy ponad 30 różnych obiektów, a wśród nich: fotografie (2), rozmaite papiery, pochodzące z lat 1897–1979, odznaczenia i odznaki (2). Zachowane dwa fotograficzne portrety pojedyncze zostały wykonane w atelier Teodozego Bahrynowicza mieszczącym się przy ulicy Jagiellońskiej 24 we Lwowie, podczas jednej sesji, prawdopodobnie około 1905–1906 r.; różnią się tylko szczegółami kompozycji postaci we wnętrzu i różnym sposobem pozowania. Sfotografowana Zofia Pasławska, to młoda dziewczyna, ubrana w ciemną wizytową sukienkę, z kwiatami w ręku, na jednym zdjęciu w ujęciu do kolan, siedząca na krześle, zaś na drugim – w tym samym ujęciu, stojąca. Każda odbitka jest naklejona całą powierzchnią na nieco większy firmowy kartonik, na licu opatrzonego napisem białym: „T. Bahrynowicz Lwów”, pośrodku herb Austro-Węgier; na odwrocie ozdobna winieta litograficzna, z herbem Austro-Węgier, wizerunkami medali, nazwiskiem i adresem fotografa oraz nadanym mu tytułem: „C.I.K. Nadworny Fotograf” (Il. 9)⁵⁰. Papiery przynależne Zofii Drexler-Pasławskiej prawie w całości mają charakter prywatny. W kolejności chronologicznej dokumenty osobiste, to m.in.: świadectwo urodzenia wydane na podstawie Ksiąg Metrykalnych Miasta Warszawy Nr 202/1887 Rzymsko-Katolickiej Parafii św. Jana Chrzciciela, sporządzone w Warszawie 24 sierpnia 1897 r., języku rosyjskim⁵¹; tłumaczenie na język polski tegoż świadectwa, uwierzytelnione pieczęcią i podpisem: dr Z. Łozińska, Warszawa 5 sierpnia 1947 r.⁵²; dowód osobisty Seria A Nr 634244, wydany przez

178, 180; H. Wiórkiewicz, op. cit. (tu nota biograficzna i bibliografia); „Kalendarz Muzyczny IX 1948-VIII 1949”, s. 231, 245; „Życie Warszawy” 1979, nr 253, s. 11: *Nekrolog*; Archiwum Państwowe Miasta Stołecznego Warszawy (dalej: APW), Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymsko-Katolickiej św. Jana Chrzciciela w Warszawie, zespół 161/I, akta ur. 1887, nr 202: Pasławska Zofia Leokadia; Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina w Warszawie, Archiwum: Zofia Pasławska, sygn. 100/490; Zespół Państwowych Szkół Muzycznych Nr 2 im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Archiwum:teczka osobowa, Zofia Pasławska.

⁵⁰ Pasławska Zofia, nr inw. F-15557 (siedząca), nr inw. F-15556 (stojąca); 14,5 x 10 cm, tekturka 16,4 x 10,9 cm.

⁵¹ Nr inw. A.2/52. Dokumenty Zofii Drexler-Pasławskiej, k. 1.

⁵² Nr inw. jw., k. 29.

9. Zofia Paławska (1887-1979), ok. 1905-1906. Fot. Teodozy Bahymowicz, Lwów, awers i rewers; nr inw. F-15557

Magistrat Miasta Stołecznego Warszawy, nr 54896, Warszawa 5 marca 1932 r., dla Zofii Drexler-Pasławskiej, z fotografią⁵³. Ze sprawami majątkowymi – najogólniej ujmując – wiążą się dwie obligacje 6% Pożyczki Narodowej: Nr 0733093 i Nr 0123806, każda o nominale 50 zł w złocie, każda też z dziewięcioma kuponami, płatnymi w ciągu pięciu lat od dnia 2 stycznia 1944 r.; subskrybentką jest Drexler Pasławska Zofia, wystawione z datą ich emisji: 2 stycznia 1934 r. (fizycznie wydawane były od 1 lipca 1934 r.)⁵⁴. O nieruchomości należącej do Zofii Drexler-Pasławskiej świadczą dwa kwity z należnościami za budowę domu „Orlik” nad morzem na Jasnym Wybrzeżu (potoczna nazwa wschodniej części dzisiejszej Jastrzębiej Góry, od 1975 r. dzielnicy Władysławowa), wystawione przez Augustyna Krukowskiego, mistrza murarskiego, wykonawcę domu⁵⁵; wniesione dwie wpłaty to: tysiąc złotych, 30 października 1934 r. i pięćset złotych – 6 listopada 1934 r.⁵⁶ Zniszczony wojną dom właścicielka odremontowała i był on bardzo dobrze utrzymany. Zapewne z regulacjami finansowymi dotyczącymi „Orlika” wiąże się zachowane pokwitowanie na kwotę 55 000 złotych, pożyczonych przez Zofię Drexler-Pasławską od córki Krystyny, 27 września 1978 r.⁵⁷ O sprawach majątkowych traktuje korespondencja lwowskiego adwokata dr. Stefana Kamieńskiego (pięć kartek pocztowych) do Zofii Drexler-Pasławskiej, z okresu od 13 kwietnia

⁵³ Nr inw. jw., k. 2-3.

⁵⁴ Nr inw. E16655/1-2.

⁵⁵ Tereny dzisiejszej Jastrzębiej Góry wschodniej w późniejszych latach 20. XX wieku zostały zakupione od gospodarza z Tupadeł p. Dettlaffa przez warszawską spółkę „Jasne Wybrzeże”. Od nazwy spółki ta część Jastrzębiej Góry przyjęła swoją nazwę. W Jastrzębiej Górze nastąpił boom budowlany, powstały wybudowane przez spółkę domy, m.in. Kaszebe, Grażyna, Malinówka, Królewianka, Orlik [Drexlerów], Danusia, Orzeszek. Domy te stoją do dziś, niektóre w prawie niezmienionej postaci pierwotnej. Głównym budowniczym spółki „Jasne Wybrzeże” był Augustyn Krukowski, który w 1928 r. z Pucka przeprowadził się do rozwijającej się miejscowości, kupił dwie działki i wybudował duży pensjonat „Kaszubski”; pensjonat rozbudowany i zmodernizowany czynny jest do dziś. „Ratusz”, *Bezpłatny Informator Gminy Miasta Władysławowa*, czerwiec 2011, nr 6(73): Wydanie specjalne 90 lat Jastrzębiej Góry, s. 2, 4.

⁵⁶ Nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 14, 15.

⁵⁷ Nr inw. jw., k. 44.

do 18 listopada 1933 r.; zawiera informacje o biegu nadzorowanych przezeń spraw finansowych adresatki oraz niepełnoletniej wówczas jej córki Krystyny⁵⁸. Pozostałe listy, kartki pocztowe, to korespondencja rodzinna, przeważnie mówi o sprawach finansowych i nawet drobnych wydarzeniach domowych. I tak dwa listy Mieczysława Chwastowskiego⁵⁹ (Lwów 20 grudnia 1933 r. i bez daty – prawdopodobnie 1 stycznia 1934 r.) zawierają informacje o uregulowaniu zaległego długu wobec Zofii Drexler-Pasławskiej, a także o przykrych wydarzeniach w rodzinie: chorobie i śmierci Luny Drexler, która zmarła „w zupełnej świadomości i przytomności” (5 listopada 1933 r.), tragicznej śmierci Kazimierza Drexlera „w miesiąc akuratnie później” (6 grudnia 1933 r.); dalsze wieści dotyczą rodziny autora listu: żony Ireny⁶⁰ i dzieci: Hanki⁶¹, Wandy⁶² i Mietusia⁶³. Treść listu drugiego, bez

⁵⁸ Karki pocztowe, datowane: Lwów 13 IV 1933, 31 VIII 1933, 12 IX 1933, 9 XI 1933, 18 XI 1933; nr inw. jw., k. 4, 6-9.

⁵⁹ Mieczysław Łukasz Chwastowski (20 września 1881 Luszowice – 3 stycznia 1935 Lwów), syn Bolesława. W 1908 r. ukończył Wydział Inżynierii Lądowej Politechniki Lwowskiej. Jako inżynier budowy dróg i mostów, przedsiębiorca, prowadził wiele budów drogowych w różnych rejonach Polski, a także firmę „Inż. M. Chwastowski i inż. L. Ciechanowicz we Lwowie”, w 1926 r. nagrodzoną srebrnym medalem na I Ogólnopolskiej Wystawie Drogowej, tamże. Od 1927 r. był członkiem Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie oraz Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych. Ożeniony ze wspomnianą tu już wcześniej Ireną Drexlerówną, miał z nią czworo dzieci. Zob. przypis 39; S.S. Nicieja, op. cit.; H. Wiórkiewicz, op. cit.; „Czasopismo Techniczne” 1927 nr 21 s. 352, 1935 nr 1 s. 16: *Nekrologia*; „*Kurier Lwowski*” 1935 nr 4ABC, s.2 *Nekrolog*. – Listy Mieczysława Chwastowskiego, nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 10-13.

⁶⁰ Zob. przypis 39.

⁶¹ Zob. przypis 40.

⁶² Zob. przypis 30.

⁶³ Mietuś, to Mieczysław Jerzy Chwastowski (21 grudnia 1926 Lwów – 4 maja 1945 Chełm), syn Mieczysława i Ireny z Drexlerów. Do szkoły średniej uczęszczał we Lwowie. W 1944 r. został przymusowo zmobilizowany do Ludowego Wojska Polskiego i wraz z innymi rekrutami znalazł się w Lublinie. Wedle słów jego siostry, Wandy Chwastowskiej-Bystram, „Po pół roku rekructwa, 10 kwietnia (...) zdał egzamin do I Oficerskiej Szkoły Artylerii w Chełmie Lubelskim. Po niedługim czasie” rodzina otrzymała zawiadomienie, że „zmarł 4 maja 1945 roku wskutek zapalenia mózgu”. „Oficjalnie zginął w walce z bandami UPA [w Rzeszowskiem], w rzeczy-

daty, świadczy, że w rodzinie Chwastowskich i Drexlerów we Lwowie bożonarodzeniowe „święta przeszły w niewesołym nastroju, jedynie dzieci podtrzymywały humor”, w zabawach z „małymi Reucikami [dzieci Leona⁶⁴ – sprowadzili się z matką do mieszkania po Lunie tj. do Mani Reutt]”⁶⁵. List Ireny Chwastowskiej (Lwów 18 lutego 1935 r.) dotyczy zakupienia 2/9 części realności przy ulicy Łyczakowskiej 15 – spadku Ignacego Drexlera, który po jego śmierci przeszedł na żonę Zofię i córkę Krystynę; w związku z kłopotami finansowymi po śmierci męża (Mieczysław Chwastowski zmarł 3 stycznia 1935 r.), autorka listu przedstawia możliwość nabycia tylko 1/9 części przypadającej Zofii Drexler-Pasławskiej, natomiast z kupieniem części przypadającej Krystynie proponuje poczekać do jej pełnoletniości tj. do sierpnia tego roku⁶⁶. Dwa listy Aleksandra Drexlera do Zofii Drexler-Pasławskiej dotyczą rodzinnych rozliczeń finansowych, w tym należności dla ad-resatki. W pierwszym, z 9 stycznia 1935 r., Aleksander informuje bratową o śmierci swego szwagra Mieczysława Chwastowskiego, o swojej przeprowadzce z domu przy ulicy Łyczakowskiej 15 na ulicę Grottgera 1A; podaje też – wykonane przez Stefana Gigieła⁶⁷ – szczegółowe

wistości zamordowany w Wojsku Polskim za odmowę udziału w egzekucji żołnierzy Armii Krajowej” – tak podaje A. Sołtys-Kulnicz, op. cit.; W. Chwastowska-Bystram, op. cit., s. 13, 14; H. Wiórkiewicz, op. cit.

⁶⁴ Leon Tomasz Reutt (14 kwietnia 1883 Lwów – 4 grudnia 1939 Kraków), syn Gustawa, inżyniera, spiskowca, powstańca 1863 r., emigranta, i Marii z Węgierskich; inżynier, w latach 1919–1931 prezydent Drohobycza; ożeniony był z Emilią Wyczyńską (1892 Pomiarki k. Truskawca – 1970 Łądek Zdrój). Ich dzieci – „mali Reucikowie” to: Jan Czesław (1919–2003), lekarz, w latach 1975–1991 dyrektor oddziału Zespołu Uzdrawisk i Sanatorium Zameczek w Kudowie; Witold (ur. 1921), inżynier budownictwa lądowego, długoletni pracownik biura projektowego górnictwa odkrywkowego „Poltegor” we Wrocławiu; Helena (ur. 1923), po wojnie i zamążpójściu wyjechała do Francji. Reuttowie należeli do kręgu znajomych Drexlerów. Z. Fras, *Reutt Gustaw*, [w:] *PSB*, t. 31, 1988, s. 160; J.M. Pilecki, *Pierwszy Prezydent Drohobycza – Leon Reutt*, „Ziemia Drohobycka” 1997, nr 10, s. 16–17.

⁶⁵ Maria Reutt (1875–1965), córka Gustawa, inżyniera, spiskowca, powstańca 1863 r., emigranta, i Marii z Węgierskich, siostra Leona; nauczycielka we Lwowie i autorka opowiadań dla młodzieży. Zaprzyjaźniona z Luną Drexler. Z. Fras, *Reutt Gustaw*, op. cit.

⁶⁶ Nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k.19–20.

⁶⁷ Stefan Gigiel (1903–1943), inżynier, ukończył Politechnikę Lwowską. Pracował jako kierownik zakładów wodociągowych w Łucku na Wołyniu. Od 1931 r. członek

zestawienie rachunkowe dochodu, wydatków, podatków związanych z realnością Drexlerów przy ulicy Łyczakowskiej 15, legatem śp. Luny Drexler dla Krzysi (Krystyny Drexler)⁶⁸. Podobna jest treść listu Aleksandra do Zofii Drexler-Pasławskiej z 19 stycznia 1936 r., w którym przesyła „rozliczenie familijne z dochodów z realności przy ul. Łyczakowskiej 1.15 z r. 1935”; informuje, że nabycie części tejże realności, przypadającej Krzysi (Krystynie Drexler), na razie nie jest możliwe zarówno przez niego jak też przez Irenę Chwastowską, z powodu nie dysponowania „obecnie potrzebną gotówką”; wspomina o dzieciach Ireny, w tym o chorobie jej córki Wandy; w zakończeniu wyraża żal, „że Krzysia pierwszego dnia świąt nie przyszła na zebranie rodzinne, jak co roku do mnie”⁶⁹. Niewielka korespondencja od córki Krystyny do Zofii Drexler-Pasławskiej składa się z czterech kartek pocztowych wysłanych ze Lwowa w latach 1936–1939 oraz – wysłanych zapewne z wakacji w 1936 r. – dwu pocztówek: jedna z widokiem Hotelu Osborn w La Valletta (stolica Malty), druga – ukazująca ulicę Arabską w Algierze, wydana przez tamtejszy znany zakład: „Etablissements Photo Albert (EPA)”. Treścią korespondencji Krystyny, wówczas młodej i radosnej dziewczyny, głównie są podziękowania za otrzymane pieniądze i rozliczenia z ich wydatkowania, pełne zachwyty wrażenia ze zwiedzanej Malty i wspaniałego Algieru „z temi białemi domami”⁷⁰. Z przedwojnia ostatni jest list Stefana Pasławskiego (Warsza-

Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie. Uczestniczył w Pierwszym Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie (12–14 września 1937). Wedle wspomnień Andrzeja Zbigniewa Sołtysa-Kulicza był w AK. Nawet nie wiedząc tego, Niemcy pod koniec wojny wzięli go jako zakładnika i ślad po nim zaginął, prawdopodobnie został zamordowany w Równem. Stefan Gigiel ożeniony był (1931) z Jadwigą Sołtysówną (1908–1994), córką Antoniego Gabriela i Marii Drexler. W małżeństwie Gigielów urodziło się dwoje dzieci: Jan (ur. 1932), ożeniony z Ewą Krawczyk oraz Bogna (ur. 1935), po mężu Rażny. *Pierwszy Polski Kongres Inżynierów. Lwów 12–14 września 1937 r. Część I: Sprawozdanie i uchwały Kongresu*, Warszawa 1938, s. 155; *Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877–1937. Księga pamiątkowa...*, Lwów 1937, s. 43; *Wspomnienia: Andrzej Zbigniew Sołtys-Kulinicz...*, op. cit.; A. Sołtys-Kulinicz, op. cit.

⁶⁸ Nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 16–17.

⁶⁹ Nr inw. jw., k. 18.

⁷⁰ Nr inw.: P-4963: Osborn Hotel; P-4962: Alger–Rue arabe; nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 22: Kartka pocztowa z 19 grudnia 1938; nr inw. jw., k. 26: Kartka

wa 21 sierpnia 1939), który informuje siostrę o swoim przyjeździe do stolicy, wykonaniu jej zleceń pieniężnych, o generalnych porządkach w jego domu przy ulicy Olimpijskiej, do którego w dniu 30 lub 31 sierpnia ma nadejść ze Stanisławowa transport z rzeczami Paślawskich, a „rodzinka szanowna stanie tutaj w niedzielę 3 bm.”⁷¹; również siostrze proponuje odnowienie mieszkania przy ulicy Białostockiej 20 i prosi jej córkę Krystynę, aby do tego przekonała matkę⁷².

Z czasu okupacji niemieckiej zachowana jest karta ubezpieczenia zdrowotnego Zofii Leokadii Drexler, wystawiona przez Generalgouvernement Rentenkammer w Warszawie 27 grudnia 1943 r.; czterostronicowy dokument w języku niemieckim i polskim nie zawiera żadnych wpisanych konsultacji lekarskich, ani adnotacji lekarza⁷³.

Z czasu powojennego pochodzą m.in. trzy dokumenty z listopada 1949 r., związane z obowiązkiem złożenia podania do właściwych władz (do Ministerstwa Sprawiedliwości i Starostwa Grodzkiego) w sprawie otrzymania – za okres okupacji niemieckiej – świadectwa moralności, które winno być przesłane do Państwowego Zakładu Emerytalnego w Warszawie⁷⁴. Kilka różnych archiwaliów świadczy o pracy zawodowej Zofii Drexler-Paślawskiej: opracowany przez nią popularny

pocztowa z 22 [stycznia 1939, tu m.in. wzmianka o wuju – generale Stefanie Paślawskim – w Stanisławowie]; nr inw. jw., k. 5: Kartka pocztowa 3 czerwca [nie wcześniej niż 1937, może 1939, tu m.in. wzmianka o Jurku, chyba Progulskim]; nr inw. jw., k. 23: Kartka pocztowa b.d. [wzmianka o masarni, w której prawdopodobnie Krystyna Drexler odbywała praktykę, przypuszczalnie 1939].

⁷¹ Porządki w domu przy ulicy Olimpijskiej 13 były związane z przeprowadzką Paślawskich ze Stanisławowa do Warszawy, bowiem 20 stycznia 1939 r. Stefan Paślawski został odwołany ze stanowiska wojewody stanisławowskiego i mianowany dyrektorem Biura Inspekcji w Zarządzie Centralnym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Od kwietnia t.r. był przeniesiony przez ministra Spraw Wojskowych w stan spoczynku. Z powodu wypadków dziejowych niewiele czasu spędził w uporządkowanym warszawskim mieszkaniu. Prawdopodobnie z urzędami państwowymi ewakuowany 5 września 1939 r. z Warszawy do Lublina, następnie do Łucka i Kosowa, a nocą 17/18 września przez most nad Czeremoszą w Kutach do Rumunii.

⁷² Nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 24–25.

⁷³ Nr inw. jw., k. 27–28.

⁷⁴ Nr inw. jw., k. 30–32: Pisma z datami: 9 XI 1949, 24 XI 1949, 28 XI 1949.

tekst prelekcji dotyczącej muzyki romantycznej, z adnotacją cenzora G.U.K.P. o zezwoleniu na wykonanie, Warszawa 6 kwietnia 1951 r.⁷⁵; Pismo Wydziału Kultury Prezydium Rady Narodowej m.st. Warszawy z podziękowaniem za „wieloletnią pracę zawodową w stołecznym szkolnictwie artystycznym, za osiągnięcia w pracy dydaktyczno-wychowawczej nad przygotowaniem młodzieży do dalszego rozwijania uzdolnień artystycznych i upowszechniania kultury”, Warszawa 24 czerwca 1972 r.⁷⁶; Pismo Centralnego Ośrodka Pedagogicznego Szkolnictwa Artystycznego w Warszawie w związku z zakończeniem przez nią pracy w Okręgowym Zespole Metodyczno-Programowym, z podziękowaniem „za długoletnią i wielostronną działalność w dziedzinie doskonalenia metodycznego nauczycieli-wokalistów”, Warszawa 19 lutego 1973 r.⁷⁷; Legitymacja Nr 55 Złotej Odznaki Stowarzyszenia Polskich Artystów Muzyków, przyznanej jej uchwałą Zarządu Głównego tegoż Stowarzyszenia, Warszawa 22 lipca 1973 r., pismo tegoż Stowarzyszenia o przesłaniu nowej legitymacji Złotej Odznaki SPAM, z podziękowaniem za wieloletnią współpracę, Warszawa 10 czerwca 1976 r. oraz Złota Odznaka SPAM⁷⁸.

W archiwaliach znajduje się autograf testamentu Zofii Drexler-Pasławskiej z 15 czerwca 1959 r., stwierdzającego prawa spadkowe córki do całości majątku⁷⁹. Prywatny charakter ma obszerny list [albo może jego brulion], bez daty [nie wcześniej niż 19 lutego 1973 r.], napisany w Józefowie koło Otwocka, adresowany do Stefulki⁸⁰; Zofia Drexler-

⁷⁵ Nr inw. jw., k. 33-38, mps, kopia, ss. 6.

⁷⁶ Nr inw. jw., k. 40.

⁷⁷ Nr inw. jw., k. 41.

⁷⁸ Nr inw. E16648/1: Legitymacja Złotej Odznaki SPAM; nr inw. E16648/2: Złota Odznaka SPAM; nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 43: Pismo SPAM z 10 czerwca 1976 r.

⁷⁹ Nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 39.

⁸⁰ Nr inw. jw., k. 42. - Stefulka, być może to Stefania Judycka, dotychczas osoba niezidentyfikowana. Wspomina o niej w korespondencji Stefan Pasławski, w dwu listach (z 1939 r. i 1944 r.). Również wspomniana jest przez inne osoby, w trzech rodzinnych listach, zachowanych w spuściźnie po gen. bryg. Stefanie Pasławskim, z których treści wynika, że w 1956 r. mieszkała ona w Warszawie, Aleje 3 Maja 5 m. 64. Muzeum Niepodległości w Warszawie nr inw. jw., k. 24-25: List S. Pasławskiego do siostry

Paślawska informuje adresatkę o kłopotach ze zdrowiem i leczeniu klimatycznym w Józefowie, o przejściu na emeryturę, nadaniu jej Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski, przytacza cały tekst pisma Centralnego Ośrodka Pedagogicznego Szkolnictwa Artystycznego (z 19 lutego 1973); wspomina znajome/bliskie osoby: Tadeusza⁸¹,

Zofii Drexler-Paślowskiej, Warszawa 21 sierpnia 1939, nr inw. 13332: List S. Paślowskiego do Ireny Koteckiej, Dössel 6 października 1944; Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, KOL. 346/8: List Zdzisława Tłuchowskiego do Stefana Paślowskiego, b.m. 6 lutego 1956; List Zdzisława Tłuchowskiego do Stefana Paślowskiego, Buenos Aires 7 V 1956; List Marii Kluss, z dopiskiem Stefy [Stefanii Judyckiej] i jej synka Macusia, do Dzisi i Zdzisława Tłuchowskich, [Polska] 13 grudnia b. r. [przypuszczalnie lata 50. XX w.]. Warto tu dodać, że Maria Kluss i Dzisia Tłuchowska, z domu Judyckie, były siostrami Aleksandry, pierwszej żony Stefana Paślowskiego. Wiadomość i kopie w/w listów zawdzięczam p. dr Andrzejowi Suchcitzowi, kierownikowi Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, za co składam serdeczne podziękowanie.

⁸¹ Tadeusz Kluss (2 grudnia 1894 Lwów – 25 czerwca 1975 Warszawa), syn Wojciecha i Julii z domu Bieleckiej, dr inż. geodeta, pracownik naukowy, członek Stowarzyszenia Geodetów Polskich. W 1925 r. ukończył Politechnikę Lwowską. Pracę zawodową rozpoczął w dziedzinie katastru gruntowego, wkrótce jednak poświęcił się pracom triangulacyjnym prowadzonym przez Ministerstwo Robót Publicznych, gdzie był zaangażowany do roku 1930. W latach 1930–1937 wykładowca na wydziale mierniczym Państwowej Szkoły Technicznej w Wilnie, a w 1935–1939 kierownik działu pomiarów DOKP tamże. Żołnierz AK, więziony przez Gestapo (1942). Po wojnie w Warszawie: 1945–1961 kierownik prac ujednoczenia sieci triangulacyjnych w Biurze Techniki Głównego Urzędu Pomiarów Kraju, a w 1961–1972 samodzielny pracownik naukowo-badawczy w Instytucie Geodezji i Kartografii. Autor wielu prac naukowo-badawczych z zakresu geodezji i kartografii. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi oraz odznakami resortowymi. Ożeniony był z Marianną z Judyckich. Ich syn Stanisław Marian ps. „Orlikowski” (1922 Lwów – 1947 Syberia), żołnierz ZWZ Kedywu i AK Okręgu Wileńskiego, aresztowany przez NKWD, zmarł na Syberii. L. Aleksandrowicz, *Dr inż. Tadeusz Kluss*, „Przegląd Geodezyjny” styczeń 1976, nr 1, s. 21–22; *Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1991, s. 135, 136, 192, 348, il. 39; (t.), *Lista zmarłych i żyjących Lwowian odznaczonych Krzyżem i Medalem Niepodległości*, „Kurier Lwowski” 10 listopada 1933, nr 313, s. 3; „Życie Warszawy” 2 sierpnia 1975, nr 151, s. 9; Urząd Stanu Cywilnego Miasta Stołecznego Warszawy Wydział Archiwum: Akt małżeństwa: Kluss Tadeusz, Judycka Marianna, zawarte 16 stycznia 1921 r. w Lidzie, zarejestrowane pod numerem I/1122/1957; Inskrypcja nagrobna na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie kwatera 151 rząd 6 grób 15.

Marychnę⁸², Krukowskich⁸³ oraz „przemity domek Orlik nad morzem dobrze utrzymany”.

Zachowane są legitymacje odznaczeń należące do Zofii Drexler-Paśławskiej: legitymacja Nr 054169 polskiego państwowego odznaczenia wojskowego „Medal za Warszawę 1939–1945”, nadanego jej przez Ministra Obrony Narodowej, wystawiona w Warszawie 8 sierpnia 1946 r., wraz z medalem⁸⁴; legitymacja Nr I-19156 Krzyża Oficerskiego Orderu Odrodzenia Polski, nadanego jej uchwałą Rady Państwa z dnia 22 lipca 1964 r., podpisany A[leksander] Zawadzki Przewodniczący Rady Państwa⁸⁵.

Do Zofii Drexler-Paśławskiej należał notatnik wypełniony jej odręcznymi notatkami-zapiskami⁸⁶, z czasu polsko-ukraińskich walk o Lwów w listopadzie 1918 r. (Il. 10) oraz świadczącymi o jej aktywności artystycznej w okresie od 20 lutego 1921 r. do 12 lipca 1925 r.

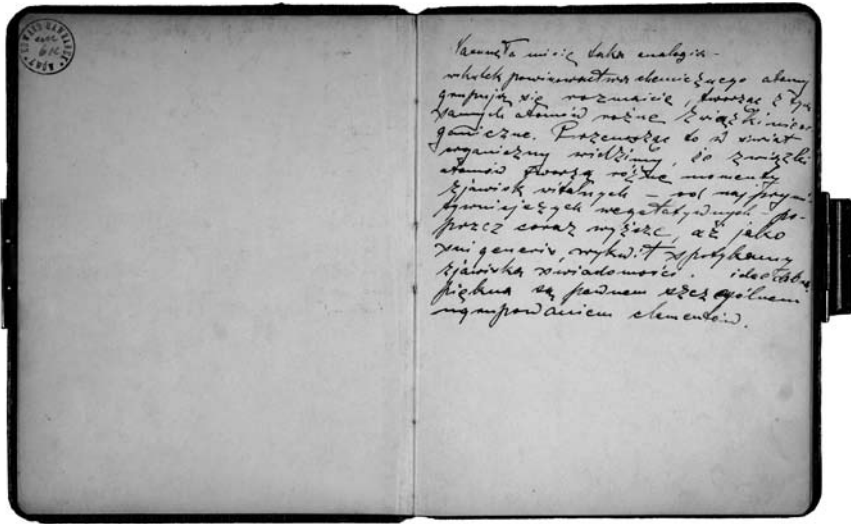
⁸² Marychna, to zapewne Marianna z Judyckich Kluss (23 października 1893 Kiejdany – 14 września 1966 Warszawa), córka Ignacego i Heleny z domu Wieliczko, lekarz dentysta, zamężna za Tadeuszem Klussem. „Życie Warszawy” 16 listopada 1966, nr 223, s. 7: *Nekrolog*; Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, KOL. 346/8: List Marii Kluss do Dzisi i Zdzisława Tłuchowskich, 13 grudnia b.r. (przypuszczalnie lata 50. XX w.); Urząd Stanu Cywilnego Miasta Stołecznego Warszawy Wydział Archiwum: Akt małżeństwa: Kluss Tadeusz, Judycka Marianna, zawarte 16 stycznia 1921 w Lidzie, zarejestrowane pod numerem I/1122/1957; Inskrypcja nagrobna na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie kwatera 151 rząd 6 grób 15.

⁸³ Zob. przypis 55.

⁸⁴ Nr inw. E16647/1: legitymacja, nr inw. E16647/2: „Medal za Warszawę 1939–1945”, zaprojektowany przez Stanisława Łożę i Stanisława Gepnera, tombak złożony, średnica 3,3 cm, zawieszony na wstążce szerokości 3,5 cm, koloru czerwonego z dwoma żółtymi paskami. W. Bigoszevska, *Polskie ordery i odznaczenia*, Warszawa 1989, s. 137.

⁸⁵ Nr inw. E16646.

⁸⁶ Nr inw. E16654. Notatnik pochodzi z firmy Edwarda Hawranka we Lwowie, plac Mariacki 10. Ma sztywne okładki tekturowe oklejone czarnym papierem, jest zamykany na metalowy zameczek. Ma wymiary 16,5 x 13 cm, liczy 80 kart nienumerowanych papieru kremowego (jedna wycięta), których trzy brzegi są złożone. Kart zapisanych (łącznie) 31. Na odwrocie pierwszej karty w lewym, górnym rogu pieczętka właściciela sklepu: „Edward Hawranek Lwów”. Grzbiet notatnika na całej długości strony oddarty, inne też przedarcia papieru na grzbiecie.

10. Zofia Drexler-Pasławska, Lwów na linii frontu – listopad 1918, fragment pamiętnika pisanego w formie listów do ponad rocznej swej córeczki Krystyny, nazwanej Tutusieńką. Lwów listopad 1918; nr inw. E16654

Notatki Pani doktor filozofii rozpoczęła, utrwalając własne filozoficzno-refleksyjne myśli:

Nasunęła mi się taka analogia – wskutek powinowactwa chemicznego atomy grupują się rozmaicie, tworząc z tych samych atomów różne związki nieorganiczne. Przenosząc to w świat organiczny widzimy, że związki atomów tworzą różne momenty zjawisk witalnych – od najprymitywniejszych wegetatywnych – poprzez coraz wyższe, aż jako *sui generis* wykwit spotykamy zjawiska świadomości, idee dobra, piękna są pewnem szczególnem ugrupowaniem elementów.

Na kolejnej karcie umieściła krótki wypis z dzieła niemieckiego pisarza, filozofa Otto von der Pfordtena⁸⁷.

Na następnych czternastu (obustronnie zapisanych, nienumerowanych) kartach, w formie listów do ponad rocznej swojej córeczki Krystyny, nazwanej Tutusieńką, opisała życie rodzinne i kontakty rodzinno-towarzyskie, wplatając w nie informacje o aktualnych wydarze-

⁸⁷ Otto von der Pfordten (1861–1918), syn Ludwiga, pisarz, filozof niemiecki, od 1907 r. był prywatnym docentem filozofii Uniwersytetu w Strasburgu. Jego główne dzieło filozoficzne: *Konformismus* (3 tomy, 1910–1913). *Der Grosse Brockhaus*, t. 14, Leipzig 1933, s. 469.

niach toczących się we Lwowie w listopadzie 1918 r. Pisała o tym, co widziała lub co czytała. Stąd w notatkach znalazły się zarówno sprawy publiczne (we Lwowie, ale też w Krakowie, Lublinie, Warszawie), jak również nawet drobne wydarzenia rodzinne i domowe. Wymienionych zostało sporo nazwisk, i tych bardziej znanych, i też z kręgu tylko znajomych, rodzinnych. Pisanie pamiętnika/kroniki rozpoczęła słowami:

Dziś mija czternaście dni jak żyjemy na linii bojowej. Przez Lwów przechodzi front polsko-ukraiński. Mieszkamy córuchno moja po ukraińskiej stronie i nasłuchujemy wieści z tamtej strony frontu. Położenie nasze wyjątkowo smutne, bo nie ma naszego Tatusia, który w środę 29 października pojechał na dwa odczyty do Zamościa i miał wrócić 3-go, w Niedzielę. Tak sobie nie życzyłam tego wyjazdu – choć nikt przecie nie przeczuwał tego, co się tu stanie.

W kolejnych zapiskach pod datami od 15 do 28 listopada 1918 odnotowane są walki polsko-ukraińskie w różnych częściach miasta, sytuacja po zawieszeniu broni, krwawe wypadki w dzielnicy żydowskiej w dniach 22–24 listopada, trudności życia codziennego ludności oraz dosyć szczegółowo wydarzenia rodzinne i domowe. Odniesienia poza lwowskie dotyczą na przykład utworzenia Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie, działań Stefana Paślawskiego w Lublinie, gdzie Daszyński „ogłosił republikę” ale „Przyszła wieść, że ta Rzeczpospolita już upadła – że Piłsudski już w Warszawie i on ma tworzyć ten upragniony rząd na całą Polskę”. Tekst pamiętnika, z dodanym tytułem: *Lwów na linii frontu – listopad 1918 r.*, został opublikowany w czasopiśmie „Informacje”, wydawanym przez Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich Oddział w Krakowie⁸⁸.

⁸⁸ „Informacje” 2000, nr 61: Zofia z Paślawskich Drexlerowa, *Lwów na linii frontu – listopad 1918 r.* W słowie od redakcji podano tu m.in.: „Ten tekst, córka Zofii Drexlerowej, p. Krystyna PROGULSKA (do której PAMIĘTNIK był adresowany), w 1990 roku (na dwa lata przed swoją śmiercią w Warszawie), przekazała p. Ewie MEJRO-OSTROWSKIEJ w Paryżu. Pani Ewa Ostrowska z kolei opracowanie to udostępniła Państwu Annie i Andrzejowi SOŁTYSOM w Kanadzie. Tekst przepisał p. Andrzej SOŁTYS (sierpień – październik 1999), zaś zamieszczone w tekście odnośniki, pomogli uzupełnić p.p. Antoni Z. SOŁTYS i Jerzy SOŁTYS. Redakcja uzyskała zgodę p.p. Anny i Andrzeja SOŁTYSÓW (Toronto, Kanada), na reprodukcję tekstu *Pamiętnika Zofii Drexlerowej*”.

Pisane przeciwstawnie, inne notatki zawarte w notesie, stanowią pewnego rodzaju kronikę/kalendarium występów Zofii Drexler-Pasławskiej – pieśniarki. Artystka odnotowała na szesnastu obustronnie zapisanych kartach ponad pięćdziesiąt bardzo różnych (publicznych i o charakterze towarzyskim) występów w okresie od 20 lutego 1921 r. do 12 lipca 1925 r.; zapiski te są pewnego rodzaju świadectwem jej działalności artystycznej. Nie sposób (i nie miejsce tutaj) wymienić wszystkie miejsca i miejscowości koncertowania, programy, towarzyszących jej akompaniatorów, przytoczę tylko niektóre. I tak odnotowane są liczne, w różnych salach i z rozmaitych okazji występy we Lwowie, w miastach Małopolski – w Borysławiu, Drohobyczu, Jarosławiu, Niemirowie, Przemyślu, Tarnopolu, Truskawcu, a także w Lublinie i Warszawie. Z notatek wynika, że artystka śpiewała przy akompaniamencie profesorów Konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie i innych pianistów, m.in.: Heleny Ottawowej (1874–1948), Edwarda Steinberga (1891–?), Witolda Friemanna (1889–1977), Tadeusza Majerskiego (1888–1963), Feliksa Szymanowskiego (1879–1934); wielokrotnie akompaniował jej inżynier geodeta, prof. Politechniki Lwowskiej Kasper Weigel (1880–1941), albo profesor Uniwersytetu Lwowskiego, filozof, ale też kompozytor i pianista Kazimierz Twardowski (1890–1938), zaprzyjaźniony z Drexlerami. Odnotowane są recitale własne Zofii Drexler-Pasławskiej, jej udział w różnego rodzaju koncertach, uroczystych wieczorach i akademiach z rozmaitych okazji, na przykład: na plebiscyt górnośląski (20 lutego, 4 marca, 20 marca 1921 r.), na kaplicę Orłąt (17 maja 1922 r.), na raucie I Zjazdu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie (12 maja 1923 r.), na Towarzystwo św. Wincentego à Paulo (9 maja 1925 r., z Heleną Ottawową w sali Magistratu w Przemyślu), na Związek Studentów Architektury we Lwowie (9 czerwca 1925 r.), na Towarzystwo Walki z Gruźlicą (5 lipca 1925 r.).

I ostatni dokument – to odpis skrócony aktu zgonu Nr VII/1972/79 r. Zofii Leokadii Drexler, z domu Pasławskiej, wystawiony przez Urząd Stanu Cywilnego Warszawa Praga Północ, w dniu 24 października 1979 r.⁸⁹

⁸⁹ Nr inw. A.2/52. Dokumenty..., k. 45.

Czwarte pokolenie Drexlerów, z powodu wypadków dziejowych, w polskim Lwowie zdążyło się upamiętnić w wieku dziecięcym lub młodzieżowym. Z tego pokolenia – w omawianych tu materiałach – odnotowana jest tylko Krystyna Maria Eugenia Drexler, dziennikarka, narciarka, działaczka sportowa. Urodziła się 31 lipca 1917 r. we Lwowie, była córką Ignacego i Zofii z Paślawskich. W latach 1928–1932 uczęszczała do Prywatnego Gimnazjum Żeńskiego SS. de Notre Dame w rodzinnym mieście, a następnie od 1 września 1932 r. do Gimnazjum Państwowego im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie, gdzie w 1936 r. zdała egzamin dojrzałości. W latach 1936–1939 uczyła się w Prywatnej Szkole Gospodarczej Żeńskiej w Snopkowie pod Lwowem i tam 15 lipca 1939 r. złożyła egzamin dyplomowy. W tym samym roku (11 listopada we Lwowie w kościele parafialnym pw. św. Andrzeja Apostoła – kościół OO. Bernardynów) poślubiła Jerzego Progulskiego (1914–1992), inżyniera mechanika, syna Stanisława, pediatry, profesora tytularnego Uniwersytetu Lwowskiego, i Julii Winiarzówny. W okresie okupacji niemieckiej mieszkała w Warszawie, gdzie mąż jej był na stałe zatrudnionym pracownikiem przejętej przez Niemców Fabryki Aparatów Elektrycznych K. Szpotański i Co. A.G. przy ulicy Kałuszyńskiej. W 1944 r., gdy okupanci wywieźli urządzenia i materiały fabryki, Krystyna Progulska wraz z mężem swym została wywieziona do Teplitz-Schönau, F.A.B. Lager, Sudetengau; od 11 września do 26 października tego roku (w deklaracji członka Stowarzyszenia Polaków Poszkodowanych Warszawa podano daty: sierpień 44 – maj 45) była zatrudniona w Feinapparate-Bau G.M.B.H. Werk Turn jako montażowa pracownica pomocnicza. W latach 1947–1951 studiowała filologię angielską na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Była czynną zawodniczką Akademickiego Związku Sportowego. Następnie pracowała jako dziennikarka. Współpracowała m.in. ze „Sportowcem” (1952–1953)⁹⁰, tygodnikiem „Kobieta i Życie” (1953–1955), „Kulturą Fizyczną” (1956, 1960), „Dookoła Świata” (1960), „Gospodarstwem Domowym” (1970, 1975). W latach 1954–1962 – wedle wypełnionej przez nią ankiety – współpracowała

⁹⁰ W „Sportowcu” w latach 1952–1953 Krystyna Progulska opublikowała 18 tekstów; w tygodniku „Kobieta i Życie” 1953–1955, przeważnie w rubryce pt. „Kącik kultury fizycznej”, wydrukowano 26 jej tekstów, dotyczących różnych dziedzin sportu, znaczenia gimnastyki dla zdrowia; w „Zwierciadle” 1957 – jedna notka.

z redakcją sportową Polskiego Radia. Od 1963 r. była członkiem zespołu redakcyjnego magazynu turystycznego „Światowid”, na łamach którego w latach 1962–1973 opublikowała szereg artykułów o szeroko pojętej tematyce turystyczno-sportowej (przeważnie narciarskiej). Była członkiem Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, współtwórczynią Narciarskiego Klubu Dziennikarzy „Kaczka” i Międzynarodowego Klubu Narciarskiego Dziennikarzy (SCIJ). Brała udział w Ogólnopolskich Narciarskich Zawodach Dziennikarzy (wielokrotnie zajmowała pierwsze miejsce), a także w Międzynarodowych Zawodach Narciarskich Dziennikarzy (dwukrotnie zdobyła tytuł najlepszej europejskiej narciarki dziennikarzy, mistrzyni świata w narciarstwie dziennikarzy w 1957 r. w Jugosławii). Od 1988 r. była członkiem Oddziału Stołecznego Towarzystwa Miłośników Lwowa. W roku 1990 została przyjęta na członka Stowarzyszenia Polaków Poszkodowanych przez III Rzeszę Niemiecką i „uznana za uprawnioną do uzyskania odszkodowania z tytułu poniesionych szkód”. Odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi oraz odznakami za działalność w dziedzinie turystyki i sportu. Zmarła 20 czerwca 1992 r. w Warszawie, została pochowana na cmentarzu Powązkowskim kwatery 151 rząd 6 grób 15⁹¹.

Krystyny z Drexlerów Progulskiej dotyczy siedem fotografii i kilkanaście różnych archiwaliów pochodzących z lat 1935–1990. Trzy fotograficzne portrety pojedyncze, w wieku dziewczęcym, zostały wykonane przez wybitnego fotografika wileńskiego Jana Bułhaka, zapewne podczas jednej sesji, prawdopodobnie około połowy lat 20. XX wieku; różnią się tylko szczegółami kompozycji postaci we wnętrzu i różnym sposobem pozowania. Każda odbitka ma w prawym dolnym rogu sygnaturę – pieczętka tłoczona: „J. BUŁHAK WILNO”, jest naklejona

⁹¹ J. Janicki, *Cały Lwów na mój głów... Alfabet lwowski*, Warszawa 1993, s. 155–156; K. Kowalczyk, *Prywatne szkoły średnie we Lwowie w XIX i XX w.*, cz. 2, Kraków 2010; *Slalomem przez świat*, [oprac. zbiorowe], Warszawa 1974, s. 25–32 (tu tekst K. Progulskiej: *Od Vitranca do Mont Gelé*), 74, 77, 83, 84 oraz ilustracje; H. Wiórkiewicz, op. cit.; Nekrologi: „Gazeta Wyborcza” 23 czerwca 1992, nr 146, s. 2, „Życie Warszawy” 27–28 czerwca 1992, nr 151, Niedziela Dodatek Cotygodniowy, s. 9; Archiwum Fundacji „Polsko-Niemieckie Pojednanie”,teczka aktowa Krystyny Progulskiej; Archiwum Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie: sygn. V-55/2. Snopków. Księga Rad Pedagogicznych Głównej Szkoły Gospodarczej Żeńskiej, sygn. V-55/16. Snopków. Dokumenty słuchaczek, sygn. V-55/17. Snopków. Materiały do statystyk, 55/6/III. Snopków. Prywatna Szkoła Gospodarcza Żeńska.

na większy kartonik, również z sygnaturą – pieczętką tłoczoną. Każde zdjęcie ma z przodu doklejoną koszulkę ochronną z półprzezroczystego papieru i jest umieszczone w specjalnej obwolutie z kartonu na zewnętrznej stronie ze złożoną nalepką firmową: „JAN BUŁHAK WILNO” (Il. 11)⁹². Pozostałe cztery portrety pojedyncze to fotografie legitymacyjne, wykonane przez nieokreślonych autorów, w latach około 40–80. XX wieku, niektóre ze śladami kleju na odwrocie⁹³.

11. Krystyna Drexler (1917–1992), [l. 20. XX w.]
Fot. Jan Bułhak, Wilno; nr inw. F-15581

Wśród archiwaliów dominują różne dokumenty osobiste, świadczące o nauce i pracy. I tak można odnotować dekret pełnoletniości mało-

⁹² Nr inw. F-15581, 15,4 x 11 cm, kartonik 26,5 x 19 cm; nr inw. F-15582, 15,4 x 10,7 cm kartonik 26,5 x 19 cm; nr inw. F-15583, 15 x 10,4 cm, kartonik 26,5 x 19 cm.

⁹³ Nr inw. F-15584, 4 x 3cm; nr inw. F-15585, 4,5 x 3,2 cm; nr inw. F-15586, 4,3 x 3,4 cm; nr inw. F-15587, 5,3 x 3,9 cm.

letniej Krystyny Drexler wydany przez Sąd Grodzki Miejski Oddział VII we Lwowie 28 grudnia 1935 r. oraz uchwałę tegoż Sądu z 8 maja 1936 r. w sprawie regulacji wydatków finansowych upełnoletnionej. Kolejne – chronologicznie – to świadectwa urodzenia i chrztu: tłumaczenie – z języka łacińskiego świadectwa urodzenia wydanego przez Urząd Parafialny obrządku łacińskiego pw. św. Andrzeja Apostoła we Lwowie 15 października 1926 r. – sporządzone przez tłumacza przysięgłego dr. Mieczysława Rybowskiego przy Sądzie Okręgowym w Warszawie 6 marca 1936 r.; świadectwo urodzenia i chrztu Krystyny Marii Eugenii Drexler wydane przez ten sam Urząd Parafialny 13 kwietnia 1940 r., z adnotacją o poślubieniu Jerzego Progulskiego 11 listopada 1939 r., tamże; odpis tegoż świadectwa sporządzony przez notariusza Zygmunta Skórzewskiego w Grodzisku Maz. 30 czerwca 1947 r.

Z nauką wiążą się: Świadectwo Dojrzałości wydane Krystynie Drexler przez Gimnazjum Państwowe im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie 26 maja 1936 r., z fotografią; odpis tegoż świadectwa sporządzony 2 lipca 1947 r. w Grodzisku Maz. przez notariusza Zygmunta Skórzewskiego; Zaświadczenie Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Warszawskiego stwierdzające, że Krystyna Progulska była studentką filologii angielskiej w tej uczelni w latach 1947/48–1950/51, Warszawa 26 [miesiąc: brak] 1967 r. Zachowane są różne drobne świadectwa z czasu okupacji niemieckiej: Zaświadczenie (rodzaj legitymacji) wydane przez Starkstromapparatefabrik K. Szpotański u. Co. A.G. w Warszawie, ul. Kałuszyńska 2 z informacją, że Krystyna Progulska, żona na stałe zatrudnionego w fabryce inż. (Jerzego) Progulskiego prowadzi gospodarstwo domowe w miejscu zamieszkania przy ulicy Białoostockiej 20 i jest zwolniona z obowiązku podejmowania innych prac, Warszawa 26 sierpnia 1944 r.; oznaka (naszywka w kształcie rombu, płócienna, do odzieży) z literą „P” – identyfikator polskich robotników przymusowych zatrudnionych w III Rzeszy w latach II wojny światowej; numer tożsamości „739” (Il. 12) Krystyny Progulskiej i „740” Jerzego Progulskiego z odnotowanym obowiązkiem meldowania się co czwartek w komisariacie policji w Teplitz-Schönau II; „Bestätigung” – Zaświadczenie FEINAPPARATE-BAU G.M.B.H. WERK TURN dla Krystyny Progulskiej stwierdzające jej pracę od 11 września do 26 października 1944 r. w tejże fabryce, jako montażowej pracownicy pomocniczej, Teplitz-Schönau 26 października 1944; Postanowienie

12. Oznaka (naszywka) z literą „P” – identyfikator polskich robotników przymusowych zatrudnionych w III Rzeszy w latach II wojny światowej, nr inw. E1166653, oraz obozowy numer tożsamości „739” Krystyny z Drexlerów Progulskiej, ewakuowanej w 1944 r. z Warszawy do Teplitz-Schönau (Cieplice, Czechy), awers i rewers; nr inw. A.2/53, k.7

weryfikacyjne Nr 6071/P z 22 czerwca 1990 r., zawiadomienie L.dz. 1641/91 z 8 lutego 1991 r. w tej sprawie oraz cztery kwity wniesionej wpłaty (jeden z datą 24 października 1989 i trzy z 15 lutego 1991 r.) dokumentują członkostwo Krystyny Progulskiej w Stowarzyszeniu Polaków Poszkodowanych przez III Rzeszę Niemiecką. O pracy dziennikarskiej świadczy ankieta Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, wypełniona 22 września 1972 r., życiorys (maszynopis) napisany zapewne w tym samym czasie oraz bilet wizytowy. Pozostałe dokumenty różne to: międzynarodowe zaświadczenie szczepienia przeciwko ospie (1959), prawo jazdy Seria I Nr 587155 (1981), paszport Seria PI Nr 485899 (1986), legitymacja członkowska Nr 1366 Towarzystwa Miłośników Lwowa Oddział Stołeczny (1988)⁹⁴.

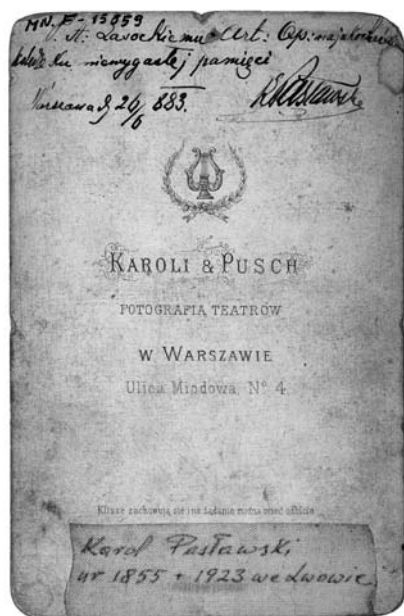
W prezentowanych pamiętkach lwowskiej rodziny Drexlerów ponad dwadzieścia pozycji inwentarzowych dotyczy rodziny Paślawskich.

⁹⁴ Nr inw. archiwaliów dotyczących Krystyny Progulskiej: A.2/53. Dokumenty Krystyny Progulskiej (z domu Drexler), k. 1-39 oraz nr inw. E16653: Naszywka identyfikacyjna z literą „P”.

Poza wymienioną już tu wcześniej Zofią z Paślawskich Drexlerową odnotowany jest jej ojciec Karol Paślawski (1 sierpnia 1855 Lwów – 12 października 1923 tamże), śpiewak, reżyser. Był synem Jana. Od sierpnia 1875 r. występował w teatrze lwowskim jako chórzysta, następnie śpiewał w Gratzu (1876), Wiedniu (1877), Lwowie (1878). W 1878 r. występował w teatrze ogrodowym Eldorado w Warszawie. Od 1880 r. należał do chóru Warszawskich Teatrów Rządowych, od około 1887 r. był koryfeuszem chóru Teatru Wielkiego, a od 1890 r. także inspicjentem i pomocnikiem reżysera opery warszawskiej. Występował również w Teatrze Wielkim w niewielkich partiach i rolach operowych, m.in. Grześ w *Strasznym dworze* Moniuszki, Żołnierz w *Cyryliku sewilskim* Rossiniego. W roku 1897 powrócił do Lwowa, gdzie pozostał do zgonu. Pełnił tu funkcję inspektora technicznego opery lwowskiej, występował niekiedy w operetce, śpiewał w chórach i do 1908 r. był reżyserem opery; reżyserował niektóre przedstawienia w roku 1921 i 1922. W 1911 r. uczył gry i mimiki scenicznej w liceum muzycznym we Lwowie. Był członkiem Związku Artystów Scen Polskich (1923 r.) (Il. 13)⁹⁵.

Karol Paślawski ukazany jest na jednej fotografii: jako młody mężczyzna, w $\frac{3}{4}$ postaci, stojący, we wnętrzu, nie później niż w 1883 r. Zdjęcie naklejone jest na tekturkę na licu opatrzoną sygnaturą – złożonym napisem: „KAROLI & PUSCH w WARSZAWIE”; zostało wykonane w zakładzie specjalizującym się w fotografii teatralnej, o czym informuje umieszczona na odwrocie tekturki złożona litograficzna wi-

⁹⁵ *Słownik biograficzny teatru polskiego 1765–1965*, Warszawa 1973, s. 532; B. Maresz, M. Szydłowska, *Repertuar teatru polskiego we Lwowie. Teatr Miejski pod dyrekcją Tadeusza Pawlikowskiego 1900–1906*, Kraków 2005; *Skorowidz Adresowy król. stol. miasta Lwowa*. R. I (1909), Lwów 1908, Dział I, s. 182; *Teatr polski we Lwowie*, pod red. L. Kuchtówny, Warszawa 1997; H. Wiórkiewicz, op. cit.; A. Wypych-Gawrońska, *Lwowski teatr operowy i operetkowy w latach 1872–1918*, Kraków 1999; K.A. Wysiński, *Związek Artystów Scen Polskich 1918–1950*. Zarys monograficzny, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 189; *Zbiory Działu Sztuki Współczesnej. Wystawa w ramach obchodów 50-lecia Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku*, (wstęp, oprac. katalogu B. Zgodzińska, oprac. edytorskie, współpraca redakcyjna E.Z. Zajelska), Słupsk 1998, s. 65; „Ilustrowany Almanach Artystyczno-Literacki na rok 1911”, Lwów 1911, s. 100 (tu tekst K. Paślawskiego: *Narodziny polskiej opery we Lwowie*), 147 (il.); „Scena Polska” 1923, z. 7–12, s. 27, 31–32; „Życie Teatralne” 1921: z. 12, 13, 1922 z. 16.

13. Karol Paślawski (1855–1923), [nie później niż 1883]. Fot. Aleksander Karoli & Maurycy Pusch, Warszawa, awers i rewers; nr inw. F-15559

nieta reklamowa, podając oprócz nazwisk właścicieli, adresu zakładu, także jego tytuł: „FOTOGRAFIA TEATRÓW”. Na odwrocie czarnym atramentem napis (dedykacja): „P. A. [lub: H] Lasockiemu: Art.: Op: najukochańszemu Koleżce ku niewygasłej pamięci K Paślawski Warszawa d 26/6 [1]883”⁹⁶.

Żoną Karola Paślawskiego była Maria Magdalena Litauer (1858 Krośniewice – 1937 Warszawa), córka Michała i Emilii z Kwiatkowskich, śpiewaczka, aktorka. Latem 1904 r. występowała z zespołem opery i operetki lwowskiej na scenie Teatru Miejskiego w Krakowie, m.in. jako Marta (*Dziecko przekupki*, A. Stolla) i Ta-Pio-Na (*Gejsza*, S. Jonesa). W sezonie 1904/05 na scenie lwowskiego Teatru Miejskiego grała Matkę (*Legenda*, S. Wyspiańskiego) i Panią Petibois (*Ludka*, P. Vebera). Zmarła 4 marca 1937 r. w Warszawie przy ulicy Białostockiej 20 m.49, została pochowana na cmentarzu Powązkowskim, kwatery 151 rząd 6 grób 15⁹⁷.

⁹⁶ Nr inw. F-15559; 14,5 x 10,3 cm, tekturka 16,5 x 10,9 cm.

⁹⁷ *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. II, Warszawa 1994, s. 533; B. Maresz,

Maria Paśławska upamiętniona jest na jednym portrecie fotograficznym, jako młoda kobieta, prawie do pasa, [lata 80. XIX w.]. Odbitka naklejona jest na nieco większą tekturkę, na której na awersie w języku rosyjskim sygnatura – monogram wiązany: „TN” i na wstędze zdobionej motywem roślinnym napis: „Tiraspolskij Chersoń”. Odwrocie tekturki zdobione złożoną reklamowo-informacyjną winiętą litograficzną, pochodzącą z pracowni Ad. Tanrera w Odessie; winieta m.in. z awersami i rewersami medali (w tym wynalazców fotografii – Daguerre’a, Niépce’a i Talbota), informacją o tytule zakładu: „Fotografia Artystyczna” oraz wyróżnieniu jego właściciela nagrodą Jego Cesarzkiej Mości (Il. 14)⁹⁸.

W małżeństwie Karola i Marii Paśławskich urodziło się troje dzieci: Jadwiga Maria (ur. 24 lutego 1884 Warszawa)⁹⁹, Stefan Wiktor (25 kwietnia 1885 Warszawa – 17 lipca 1956 Bangor, Walia), Zofia Leokadia (1 lutego 1887 Warszawa – 23 października 1979 tamże), zamężna za Ignacym Drexlerem, wspomniana już tu wcześniej.

Stefan Paśławski maturę uzyskał w IV Gimnazjum we Lwowie w 1905 r. Tam też, na Uniwersytecie Lwowskim, studiował prawo. Był prezesem Czytelni Akademickiej, działaczem Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, organizatorem i Komendantem Naczelnym Drużyn Bartoszewych. W latach 1909–1910 odbył obowiązkową służbę wojskową w armii austriackiej i ukończył szkołę oficerów rezerwy. W sierpniu 1914 r. wstąpił do Legionu Wschodniego, w którym został dowódcą kompanii, a po rozwiązaniu Legionu przeszedł do 3 Pułku Piechoty Legionów Polskich, gdzie jako adiutant i dowódca kompanii odbył kampanię karpacką. Ranny w bitwie pod Mołotkowem (29 października 1914), a następnie ciężko pod Pasieczną (8/9 listopada 1914), kilka miesięcy spędził na kuracji na Węgrzech. Od 11 listopada 1915 r. do 17 listopada 1916 r. pełnił funkcję komendanta Stacji Zbornej Le-

M. Szydłowska, op. cit.; Muzeum Niepodległości w Warszawie, nr inw. 13320, 13324, 13325: listy Stefana Paśławskiego; Urząd Stanu Cywilnego Miasta Stołecznego Warszawy Wydział Archiwum, Paśławska Maria: nr aktu zgonu VII-151/216/1937; Inskrypcja nagrobna.

⁹⁸ Nr inw. 15558; 13,5 x 9,9 cm, tekturka 16,4 x 11,2 cm.

⁹⁹ APW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymsko-Katolickiej Wszystkich Świętych w Warszawie, nr zespołu 1219/I, akta ur. 1884, nr 417, s. 105: Paśławska Jadwiga Maria.

14. Maria z Litauerów Pasławska (1887–1937), [l. 80. XIX w.].
Fot. N. Tiraspolskij, Chersoń; nr inw. F-15558

gionów Polskich w Budapeszcie, potem kierownika Głównego Urzędu Zaciągu w Płocku (do czerwca 1917 r.), inspektora w Krajowym Inspektoracie Zaciągu oraz szefa sekcji opieki wojskowej w Komisji Wojskowej Tymczasowej Rady Stanu. Od 28 października do 4 listopada 1918 r. kierował w Lublinie rozbrajaniem żołnierzy austriackich i organizował oddziały polskie. Następnie w Warszawie, jako zastępca komendanta stolicy Henryka Minkiewicza, brał udział w rozbrajaniu Niemców. W końcu 1918 r. organizował Białostocki Pułk Strzelców (79 p.p.), na czele którego walczył na froncie wschodnim. Po odzyskaniu niepodległości dowódca 40 Brygady Piechoty, dowódca piechoty dywizyjnej 20 i 29 Dywizji Piechoty, komendant Obozu Warownego Wilno, w latach 1925–1927 dowódca 2 (Baranowicze), a potem 3 (Wilno) Brygady Korpusu Ochrony Pogranicza. Od czerwca 1927 r. do listopada 1928 r. pozostawał w dyspozycji ministra skarbu; jako naczelny inspektor Straży Celnej (późniejszej Straży Granicznej), zajmował się reorganizacją i organizacją nowej formacji – Straży Gra-

nicznej¹⁰⁰. 1 stycznia 1928 r. mianowany generałem brygady Wojska Polskiego, w listopadzie tego roku wrócił do wojska, obejmując stanowisko dowódcy Okręgu Korpusu w Toruniu (5 listopada 1928 – 20 września 1934). Po przeniesieniu w stan nieczynny, pełnił funkcje wojewody białostockiego (mianowanie 29 września, objęcie urzędu od 8 października 1934 do 14 lipca 1936) oraz stanisławowskiego (14 lipca 1936 – 20 stycznia 1939). Na początku 1939 r. objął stanowisko dyrektora Biura Inspekcji w Zarządzie Centralnym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Od kwietnia tego roku był przeniesiony przez Ministra Spraw Wojskowych w stan spoczynku. Po kampanii wrześniowej internowany w Rumunii, skąd wiosną 1941 r. został wydany Niemcom i następnie więziony w obozach niemieckich. Uwolniony przez wojska alianckie (1 kwietnia 1945), zamieszkał najpierw we Francji, znajdując się w dyspozycji Polskich Sił Zbrojnych, a następnie w Wielkiej Brytanii, gdzie po przejściu przez Polski Korpus Przysposobienia i Rozmieszczenia osiedlił się w Walii. Zmarł 17 lipca 1956 r. w Bangor i tam został pochowany na cmentarzu Glanadda. Odznaczony m.in. Krzyżem Virtuti Militari, Orderem Odrodzenia Polski, Krzyżem Niepodległości, czterokrotnie Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi¹⁰¹.

¹⁰⁰ S. Paślawski dokonał krytycznej oceny Straży Celnej w opracowaniu pt. *Straż Graniczna i walka z nadużyciami celnymi*, [w:] *Na froncie gospodarczym*, [oprac. zbiorowe], Warszawa 1928, s. 222–237.

¹⁰¹ O S. Paślawskim zob. m.in.: *Encyklopedia Wojskowa*, t. VI, Warszawa 1937; P. Stawecki, *Paślawski Stefan Wiktor Paweł*, [w:] *PSB*, t. 25, 1980; tenże, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 241–242; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994; M. Bielski, *Generałowie Odrodzonej Rzeczypospolitej*, [t. I], II, Toruń 1995, 1996; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. IV, Warszawa 2006, s. 21–23; *Drużyny Bartoszwowe 1908–1914*, Lwów 1939, s. 366 oraz inne; G. Goryński, *Pomorski Inspektorat Okręgowy Straży Granicznej 1928–1939. Wybrane problemy organizacyjne*, [w:] *80 rocznica powstania Straży Granicznej II Rzeczypospolitej*, [t. II], pod red. A. Gosławskiej Hrychorczuk, Warszawa–Kętrzyn 2008, s. 78–79, 81, 83, 84, 94, 95; K. Grodziska, *Polskie groby na cmentarzach północnej Walii*, Kraków 2004; M. Jabłonowski, *Uwagi na tle rozkazu dotyczącego dyslokacji i organizacji Mazowieckiego Inspektoratu Okręgowego Straży Celnej [Straży Granicznej] w 1928 r.*, [w:] *80 rocznica powstania...*, op. cit., s. 152, 153, 156–158, 161; *Księga pamiątkowa 50-lecia Gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie*, pod

Ze Stefanem Paślawskim łączy się osiem fotografii – to obrazy związane ściśle z jego życiem i pracą¹⁰², a także jeden list prywatny wspomniany już tu wcześniej w korespondencji do Zofii Drexler-Paślawskiej. Zachowane cztery portrety pojedyncze pochodzą z lat około 1920–1939. Chronologicznie pierwszy z nich ukazuje młodego mężczyznę w mundurze pułkownika Wojska Polskiego, w owalu, do pasa, w ujęciu profilem, wykonany przez nieokreślonego fotografa, około 1920 r.; na odwrocie nadruk tekstowy: „Celiofix – Postkarte D. R.P. 176323”, format pocztówkowy¹⁰³ (Il. 15). Na następnym zdjęciu pułkownik Stefan Paślawski sfotografowany jest w gabinecie (?), w całej postaci, siedzący w fotelu, obok biurka; na ścianie wnętrza widoczne portrety: dobośza i prawdopodobnie Stanisława Ignacego Witkiewicza; około 1920 r., fotograf nieokreślony¹⁰⁴. Kolejny zachowany portret (w popiersiu), w mundurze generała brygady Wojska Polskiego, został wykonany zapewne z powodu awansu Paślawskiego na ten stopień wojskowy, z dniem 1 stycznia 1928 r. Odbitka naklejona na nieco większy kartonik, opatrzony w prawym dolnym rogu sygnaturą fotografa: „W. Pikiel fot.”; na odwrocie sygnatura tuszowym stemplem z nazwiskiem, tytułem i adresem fotografa: „W.PIKIEL Fotograf – Ilustrator Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego Warszawa, Plac Saski 5 tel. 83-38”¹⁰⁵ (Il. 16).

Można powiedzieć, że to zdjęcie – wykonane przez Witolda Pikiela (1895–1943), najpopularniejszego od 1919 r. fotoreportera wojskowego i rządowego – stało się pewnego rodzaju oficjalnym portretem generała

red. W. Kucharskiego, Lwów 1928, s. 101; H. Lewartowski, B. Pochmarski i J.A. Teslar, *Szlakiem bojowym Legionów. Krótki zarys organizacji i dziejów 2. Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicji i na Bukowinie*, Lwów 1915, s. 12, 90, 106, 112, 113, 119, 120, 260; W. Potkański, *Ruch narodowo-niepodległościowy w Galicji przed 1914 rokiem*, Warszawa 2002; A. Suchcitz, *Gen. bryg. Stefan Paślawski – emigracyjne losy 1939–1956*, „Mars” 2003, t. 15, s. 87–114; H. Wiórkiewicz, op. cit.; APW, Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymsko-Katolickiej Wszystkich Świętych w Warszawie, zespół 1219/I, akta ur. 1885, nr 1458: Paślawski Stefan Wiktor.

¹⁰² Osoby z rodziny Paślawskich są zidentyfikowane na podstawie informacji uzyskanych od ofiarodawczyni omawianych materiałów i sporadycznie przez porównanie z innymi ich wizerunkami.

¹⁰³ Nr inw. F-15574; 10,6 x 7,8 cm, kartonik 13,7 x 8,8 cm.

¹⁰⁴ Nr inw. F-15577; 16,7 x 11,7 cm.

¹⁰⁵ Nr inw. F- 15563; 22 x 16,4 cm, kartonik 25,2 x 20,8 cm.

15. Pułkownik WP Stefan Paślawski (1885–1956), [l. 20. XX w.].
Nieokreślony fotograf; nr inw. F-15577

16. General brygady Stefan Paślawski, 1928.
Fot. Witold Pikiel, Warszawa; nr inw. F-15563

Stefana Paślawnskiego, najczęściej publikowanym w okresie do 1939 r. Już 15 stycznia 1928 r. zamieściły je „Czaty” na całej stronie tytułowej, z podpisem: „Pan Naczelnny Inspektor Straży Granicznej Generał brygady Stefan Paślawnski”¹⁰⁶.

Ostatni portret pojedynczy ukazuje mężczyznę w średnim wieku, do połowy, w plenerze (na tle drzew, w parku?), w płaszczu, spod którego widoczny mundur wojskowy; [lata 30. XX w.}, fotograf nieokreślony¹⁰⁷. Na czterech pozostałych zdjęciach z lat około 1890–1934 Stefan Paślawnski występuje w towarzystwie innych osób. Sfotografowany jest z siostrą Zofią, w wieku dziecięcym, w całej postaci, w końcu lat 80. XIX wieku, w atelier warszawskiego fotografa Bronisława Mariona. Odbitka naklejona na nieco większy kartonik na awersie opatrzony złożonym napisem: „B. MARION VARSOVIE”; odwrocie kartonika zdobionego winietą litograficzną z pracowni wiedeńskiej: K. Krziwanek, zawiera nazwisko i adres fotografa oraz wizerunki medalu uzyskanego przezeń na wystawie wszechrosyjskiej w 1882 r. (Il. 17)¹⁰⁸. Zwraca uwagę portret ślubny pułkownika Wojska Polskiego Stefan Paślawnskiego i Aleksandry z Judyckich, w popiersiu, wykonany przez nieokreślonego fotografa, w roku 1925¹⁰⁹ (Il. 18). Inny portret zbiorowy przedstawia dziewięcioro wizytowo ubranych uczestników niezidentyfikowanego spotkania rodzinnego/towarzyskiego (?), wśród nich generał Stefan Paślawnski (siedzi pierwszy od prawej strony), jego żona Aleksandra, a także prawdopodobnie inżynier Tadeusz Kluss¹¹⁰

¹⁰⁶ „Czaty” 15 I 1928 nr 1 (il.). Natomiast w numerze drugim tejże gazety, również na s. 1, podano: „Pan Prezydent Rzeczypospolitej dekretem z dnia 2 stycznia 1928 roku, nadał pułkownikowi Stefanowi Paślawnskiemu, Naczelnemu Inspektorowi Straży Celnej, stopień generała brygady, z dniem 1 stycznia 1928 roku”; zaś na s. 7 zamieszczona jest informacja o licznych nadesłanych, osobiście lub pisemnie złożonych życzeniach i gratulacjach dla Generała z powodu awansu, a także rozkaz Nr 3 zawierający podziękowanie Paślawnskiego za nadesłane gratulacje.

¹⁰⁷ Nr inw. F-15570; 9 x 6,5 cm.

¹⁰⁸ Nr inw. F-15554; 14 x 9,3 cm, kartonik 16 x 10,8 cm.

¹⁰⁹ Nr inw. 15578; 10,9 x 15,1 cm, tekturka 11,2 x 15,4 cm.

¹¹⁰ Zob. przypis 81. Por.: Uczniowie wydziału mierniczego z wykładowcami inż. Justynem Cywińskim i inż. Tadeuszem Klussem w 1932 r., [w:], *Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie...*, op. cit., il. 39.

17. Stefan (1885–1956) i Zofia (1887–1979) Paślawscy, dzieci Karola i Marii Paślawskich, [l. 80. XIX w.].
Fot. Bronisław Marion, Warszawa; nr inw. F-15554

18. Zdjęcie ślubne pułkownika WP Stefana Paślawskiego (1885–1956) i Aleksandry z Judyckich (ok. 1902–1944), 1925. Nieokreślony fotograf; nr inw. F-15578

(stoi pierwszy od prawej strony) i jego żona Marianna z Judyckich, we wnętrzu, [nie wcześniej niż 1928 r.] (Il. 19)¹¹¹. Zachowane jest jedno zdjęcie generała Paślowskiego z synkiem Stefanem Karolem podczas przechadzki na Rynku Staromiejskim w Toruniu, około 1934 r.; sfotografowani są w całej postaci, chłopiec z rowerem, z prawej strony widoczny fragment fasady budynku z tablicą, na której napis: „Dwór Artusa”; nieokreślony fotograf (Il. 20)¹¹².

19. Grupa uczestników niezidentyfikowanego spotkania rodzinno-towarzyskiego, wśród nich generał Stefan Paślowski (siedzi pierwszy od prawej), jego żona Aleksandra oraz m.in. prawdopodobnie inżynier Tadeusz Kluss (1894–1975), stoi pierwszy od prawej i jego żona Marianna z Judyckich (1893–1966), [l. 30. XX w.]. Nieokreślony fotograf; nr inw. F-15573

Aleksandra Paślowska urodziła się około 1902 r. w Poniewieżu na Litwie. Była córką Ignacego Judyckiego i Heleny z Wieliczków (1874–1932). W roku 1925 poślubiła Stefana Paślowskiego, pułkownika, od 1928 r. generała Wojska Polskiego, wojewodę białostockiego i stanisławowskiego. Do września 1939 r. towarzyszyła mężowi, angażowała się w pracę społeczną, m.in. na rzecz bezrobotnych (na przy-

¹¹¹ Nr inw. F- 15573; 12 x 16,3 cm.

¹¹² Nr inw. F-15572; 7 x 8,8 cm.

20. Generał Stefan Paślowski z synkiem Stefanem Karolem (1926–1944) podczas przechadzki na Rynku Staromiejskim w Toruniu (nie później niż 1934 r.). Nieokreślony fotograf; nr inw. 15572

kład jako sekretarz Towarzystwa Opieki nad Bezrobotnymi w Toruniu w 1931 r.), biednych dzieci, harcerstwa (była przewodniczącą Obwodu Stanisławowskiego), towarzystw regionalnych itp. Podczas okupacji niemieckiej, kiedy jej mąż przebywał w oflagu, mieszkała z dziećmi – Stefanem Karolem i Grażyną Magdaleną – w Warszawie na osiedlu willowym przy Forcie Mokotowskim, położonym na uboczu, zamieszkanym przez sporo rodzin wojskowych, należącym do spokojniejszych w dzielnicy (Niemcy pojawiali się tu rzadko). W jej willi przy ulicy Olimpijskiej 13 przez pewien czas (w lipcu 1943 r.) gościnnie mieszkała znana pisarka Maria Dąbrowska, która przeniosła się tam w związku z podejrzeniami o obserwację jej mieszkania przy ulicy Polnej 40 przez gestapo. Na utrzymanie Paślowska zarabiała, pracując m.in. jako kancelistka w spółdzielczości. Znała język rosyjski i trochę francuski, ale snując powojenne plany obrócenia większej części willi na prywatny (albo nawet państwowy) pensjonat dla cudzoziemców przyjeżdżających do Polski, uczyła się języka angielskiego; lekcji udzielał jej Jerzy Kowalski (1893–1948), profesor uniwersytetu Jana Kazimierza we

Lwowie, znajomy Marii Dąbrowskiej, wówczas mieszkający w Warszawie. Aleksandra Paślawska pseud. „Krysta”, łączniczka, związana była z Armią Krajową – pułk „Baszta” VI batalion WSOP (Wojskowej Służby Ochrony Powstania) 4 kompania WSOP-PŻ (Pomoc Żołnierzy) na Mokotowie. Zginęła 29 sierpnia 1944 r. przy ulicy Krasińskiego 8 (a podobno ściślej – na ulicy Malczewskiego); rozszarpał ją pocisk z tzw. „krowy”. „Koleżanki, co pracowały z nią razem na Kazimierzowskiej w kuchni powstańczej, zebrały jej szczątki i pochowały w trumience małej”, zanotowała pod datą 25 lutego 1949 r. Maria Dąbrowska w *Dzienniku*, słowa znajomej Marii Nowowiejskiej (mieszkającej na osiedlu przy Forcie Mokotowskim), która też opowiedziała pisarce różne szczegóły o rodzinie Paślawskich.

Niespełna osiemnastoletni Stefan Karol Henryk Paślawski (21 listopada 1926 Wilno – 1 sierpnia 1944 Warszawa), syn Stefana i Aleksandry z Judyckich, pseud. „Karolek”, strzelec pułku „Baszta” batalion „Olza” kompania 01, zginął w pierwszym dniu powstania warszawskiego podczas ataku na Fort Mokotowski. W 1945 r. siostra Aleksandry Paślawskiej po ekshumacji oboje pochowała na Cmentarzu Powązkowskim Komunalnym, dawnym Wojskowym w kwaterze powstańców.

Losy Aleksandry Paślawskiej posłużyły Marii Dąbrowskiej za kanwę opowiadania *Weksel* (tu bohaterka nazywa się Eugenia Judycka, wychowuje dwoje dzieci: szesnastoletniego syna Karusia i trzynastoletnią córeczkę Marysię), napisanego 14–15 października 1949 r.; z maszynopisu przedrukowała je dopiero E. Korzeniewska w tomie *Opowiadania* (1967). Natomiast zmodyfikowaną część tego opowiadania (mówiącą o losie A. Paślawskiej) jako osobny utwór pt. *Pani Zosia* (tu bohaterka nazywa się Zosia Latoska), pisarka ogłosiła w „Iskrach” (dodatku do „Trybuny Mazowieckiej” 1955 r., nr 46, s. 3), przedruk w tomiku *Gwiazda zaranna* (Warszawa 1955, s. 63–73). Losy A. Paślawskiej i jej syna Karusia stały się też tworzywem jednego z wątków powieści Dąbrowskiej pt. *Przygody człowieka myślącego* (tu bohaterowie nazywają się: Zosia Latoska, Karuś Latoski), (Warszawa 1970)¹¹³.

¹¹³ O Aleksandrze Paślawskiej i jej synu Stefanie Karolu, nazywanym Karusiem, zob. m.in.: E. Ajewski, *Mokotów walczy 1944. Cz. 2: Listy kompanijne*, Warszawa 1994,

Aleksandry Paślowskiej dotyczą cztery zdjęcia, wspomniany już tu wcześniej portret ślubny ze Stefanem Paślowskim oraz trzy jej fotografie z synem Stefanem Karolem: 1. Aleksandra Paślowska z kilkumiesięcznym synkiem Stefanem Karolem na rękę, w plenerze, w całej postaci, na odwrocie napis nieznaną ręką: „14.IV.[19]27 Wilno”¹¹⁴; 2. Aleksandra Paślowska z kilkuletnim synkiem Stefanem Karolem, który na kolanach trzyma pieska, we wnętrzu, około 1928 r.¹¹⁵; 3. Aleksandra Paślowska siedząca na krześle, za którym stoi kilkunastoletni jej syn Stefan Karol, we wnętrzu – może w ich mieszkaniu przy ulicy Olimpijskiej 13 w Warszawie, około 1943–1944 r., fotografia o charakterze pocztówkowym (Il. 21)¹¹⁶. Autorzy w/w zdjęć nie są znani.

Stefana Karola Paślowskiego widzimy na dziewięciu zdjęciach: na jednej już tu wcześniej wspomnianej fotografii z ojcem¹¹⁷, na trzech – w/w z matką¹¹⁸ oraz na pięciu portretach fotograficznych pojedynczych. Na tych ostatnich ukazany jest: 1. we wnętrzu, w wieku dziecięcym, w całej postaci siedzący na krześle, z zabawką (pluszowym misiem), około 1929 r., format pocztówkowy¹¹⁹; 2. w wieku chłopcim, w popiersiu, ubrany w białą koszulkę, pocz. lat 30. XX w.¹²⁰; 3. w wieku mło-

s. 50 (Paślowski Karol), s. 108 (Paślowska Aleksandra); L.M. Bartelski, *Mokotów 1944*, Warszawa 1986; tenże, *Pulk AK „Baszta”*, Warszawa 1990; M. Dąbrowska, *Dzienniki*. Wybór, wstęp i przypisy T. Drewnowski, t. II, III, V (indeks), Warszawa 1988; też, *Opowiadania*. Wstęp, redakcja i przypisy E. Korzeniewska, Warszawa 1967, s. 397–403 (opowiadanie: *Pani Zosia*), s. 666–677 (opowiadanie: *Weksel*) oraz s. 798, 825–826 (przypisy); E. Korzeniewska, *Maria Dąbrowska. Kronika życia*, Warszawa 1971; H. Wiórkiewicz, op. cit.; „Wiadomości Kościelne parafii św. Jakuba”, Toruń 1 lutego 1931, nr 10, s. 3: *Odezwa do społeczeństwa w sprawie pomocy bezrobotnym*; Urząd Stanu Cywilnego Miasta Stołecznego Warszawy Wydział Archiwum: Paślowska Aleksandra, nr aktu zgonu V-142/249/1945, Paślowski Stefan Karol Henryk, nr aktu ur. I-5/7/1928, nr aktu zgonu V-131/515/1945.

¹¹⁴ Nr inw. F-15564; 11,9 x 9 cm.

¹¹⁵ Nr inw. F-15571; 11,5 x 8,5 cm.

¹¹⁶ Nr inw. F-15576; 9 x 13,4 cm.

¹¹⁷ Nr inw. F-15572; 7 x 8,8 cm.

¹¹⁸ Nr inw. F-15564, F-15571, F-15576.

¹¹⁹ Nr inw. F-15567; 13,9 x 8,8 cm.

¹²⁰ Nr inw. F-15568; 11,3 x 8,5 cm.

21. Aleksandra Paśławska z synem Stefanem Karolem,
[Warszawa 1942–1944]. Nieokreślony fotograf; nr inw. 15576

dzieńczym, do pasa, siedzący na krześle (?), we wnętrzu, w marynarce i białej koszuli, ok. 1943–1944 r., zdjęcie o charakterze pocztówkowym¹²¹; 4. w wieku młodzieńczym, do pasa, stojący na tle muru z cegły (cegłanej ściany domu?), w marynarce i białej koszuli, ok. 1943–1944 r.¹²²; 5. w wieku młodzieńczym, po biodra, stojący, w plenerze, w białej koszuli i krawacie, ok. 1944 r.¹²³. Autorzy w/w zdjęć nie są znani.

O Grażynie Magdalenie Paśławskiej (ur. 1930), córce Stefana i Aleksandry z Judyckich – jak dotychczas – wiadomo, że jesienią 1944 r. przebywała z ciotkami Łucją Tłuchowską i Stefanią Judycką w Ruścu pod Nadarzynem u p. Gierzyńskiej. W roku 1946 ojciec ściągnął ją do siebie do Francji; na pewien czas zamieszkała z nim w Domu Wypoczynkowym Oficerów Wojska Polskiego w Nicei. Na początku 1948 r. wraz z ojcem i jego drugą żoną, Hanną Krystyną Morawek (12 maja 1911 – 8 sierpnia 1988), artystką malarką, autorką prac rękodzielniczych, poślubioną 22 listopada 1947 r. w Nicei, wyjechała do Anglii.

¹²¹ Nr inw. F-15575; 9 x 13,4 cm.

¹²² Nr inw. F-15566; 4,2 x 6,3 cm.

¹²³ Nr inw. F-15565; 7,2 x 5 cm.

Od 1948/1949 r. mieszkała w Kanadzie, najpierw w Quebecu, potem w Calgary (1953). Była zamężna z T. Prus-Więckowskim i miała córkę Irenę Aleksandrę Danutę zwaną Oleńką¹²⁴. W prezentowanych pamiątkach jest zachowane jedno zdjęcie – prawdopodobnie – Grażyny Magdaleny Paślawskiej, w wieku dziecięcym, po biodra, stojącej, we wnętrzu, w ciemnym płaszczyku i jasnym kapelusiku z kokardką, około 1934–1935 r.; fotografia o charakterze pocztówkowym, ma na licu w prawym, dolnym rogu sygnaturę – pieczętkę tłoczoną: „Psyche”¹²⁵.

Wśród pamiątek lwowskiej rodziny Drexlerów znajduje się kilka różnych papierów należących do osób dotychczas niezidentyfikowanych (nr inw. A.2/54, k. 1-2, 10). M.in. list Tadeusza do Stryjańki (Stryjenki), napisany w Wiedniu 23 października 1910 r. z informacją o śmiertelnym wypadku Eugeniusza Skalki (?), żołnierza-jednoroczniaka w regimencie piechoty austriackiej, przy ćwiczeniach w strzelaniu rewolwerem; można przypuszczać, że adresatką listu była kobieta z rodziny Drexlerów, bowiem w liście są załączone „uściski serdeczne dla Kazia i Olesia”, a tak nazywani byli Kazimierz i Aleksander Drexlerowie. Jest też rękopis opatrzony tytułem: „Grobowiec rodz. Drexlerów”, z dopiskiem nieznaney ręki: „C. LUNY?” (Luny Drexler?); zawiera zestawienie wydatków za okres od 1 maja do 14 lipca 1934 r. na różne materiały i prace przy grobowcu, podaje również wykonawców, wśród nich [Stanisław] Mastalski [biuro dostaw materiałów budowlanych we Lwowie, [Aleksander] Król [mistrz kamieniarski, kamieniarstwo budowlane i artystyczne we Lwowie], [inżynier architekt Maksymilian] Koczur. Pozostałe papiery to wycinki prasowe bądź fragmenty gazet, na przykład: „Kurier Warszawski” Niedzielny Dodatek Ilustrowany do nr 201 z 23 lipca 1933 i do nr 327 z 26 listopada 1933; wycinek prasowy z tekstem A. Olexińskiego „Lwów dawny w nowej szacie”, ilustrowany czterema fotografiami: Lew przed bramą

¹²⁴ M. Dąbrowska, *Dzienniki*, t. III, op. cit., s. 210; A. Suchcitz, op. cit., s. 104; Muzeum Niepodległości w Warszawie nr inw. 13332: List Stefana Paślawskiego do Ireny Koteckiej, Dössel 6 październik 1944 r.; Pismo dr Andrzeja Suchcitzza kierownika Archiwum Polskiego Instytutu i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie do Muzeum Niepodległości w Warszawie, Londyn 24 październik 2012. Informacje dotyczące losów Grażyny Magdaleny Paślawskiej poza Krajem zawdzięczam p. dr Andrzejowi Suchcitzowi, za co składam podziękowanie.

¹²⁵ Nr inw. F-15569; 13,6 x 8,6 cm.

ratusza (fot. A. Śmiałowski), Lwów. Rynek. Studnia z Amfitrytą (fot. A. Lenkiewicz), Kamienica „Czarna” i „Królewska”, Kościół oo. Bernardynów od wschodu (fot. A. Lenkiewicz).

Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu materiały – podarowane w roku 2012 przez p. Jadwigę Kern-Bałatę¹²⁶ – znacząco wzbogaciły dotychczasowy zespół pamiętek lwowskiej rodziny Drexlerów przechowywany w Muzeum Niepodległości w Warszawie. Zawarte w darze zarówno fotografie jak też papiery różne to pewnego rodzaju dokumenty chwili, ich treść dotyka określonego czasu i przestrzeni, to świadectwa losów ludzi. Materiały te, świadcząc o losach, uczestnictwie w zdarzeniach historycznych, w życiu publicznym, dokumentując aktywność zawodową kilkunastu osób z rodziny Drexlerów i spokrewnionej z nią rodziny Paślawskich, są jednocześnie cennym źródłem informacji i wiedzy o społeczeństwie Lwowa, o szkolnictwie i kulturze tego miasta w dobie zaborów i dwudziestolecia międzywojennego; mogą one stanowić przydatne, wartościowe źródło dla badaczy zainteresowanych Drexlerami, społecznym obrazem Lwowa.

Na zakończenie pragnę przypomnieć, że Muzeum Niepodległości w Warszawie nieprzerwanie kontynuuje gromadzenie wszelkiego rodzaju materiałów historycznych, muzealnych, różnych pamiętek dokumentujących i upamiętniających przeszłość Lwowa i historię jego społeczeństwa – rodów, rodzin lwowskich i osób pojedynczych zapisanych w dziejach miasta *Semper Fidelis*. W takim samym zakresie zbierana jest dokumentacja obejmująca historię wszystkich innych miast, miejscowości oraz ludzi zamieszkujących i tworzących wielokulturowe dziedzictwo na całym obszarze Ziemi Wschodnich Rzeczypospolitej na przestrzeni dziejowej: poprzez czasy Korony Królestwa Polskiego, I Rzeczypospolitej, okres zaborów, II Rzeczypospolitej, po lata II wojny światowej i ostateczną utratę Kresów Wschodnich.

Gromadzone zbiory kresowe służą badaczom i organizatorom wystaw.

Helena Wiórkiewicz

¹²⁶ W tym miejscu pragnę podziękować p. Jadwidze Kern-Bałacie za życzliwą pomoc w ustalaniu, względnie korygowaniu niektórych danych biograficznych dotyczących osób odnotowanych w przekazanym darze.